

HÄN- JA *SE*-PRONOMINIEN SUOSITUSTEN VASTAISEN KÄYTÖN
AKTIVOIMAT DISKURSSIT

Suomen kielen
kandidaatintutkielma
Oulun yliopisto
13.1.2023

Venla Kummala

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkielman aihe ja tutkimuskysymykset	1
1.2. Aiempaa tutkimusta	2
1.3. <i>Hän</i> - ja <i>se</i> -pronomien käyttö	3
2. AINEISTON KERUU, KÄSITTELY JA KUVAUS	4
2.1. Kyselytutkimus aineistonkeruumenetelmänä	4
2.2. Aineiston kuvaus ja käsittely	5
3. TEOREETTINEN JA METODINEN TAUSTA	9
3.1. Sisällönanalyysi	9
3.2. Kriittinen diskurssianalyysi	11
3.3. Faircloughin kriittisen diskurssianalyysin (analyysi)malli	13
4. DISKURSSIT	15
4.1. Kielenkäyttötilannediskurssi	15
4.2. Tunnediskurssi	17
4.3. Ulkoistusdiskurssi	20
4.4. Elollisuusdiskurssi	23
4.5. Normidiskurssi	24
4.6. Erityisyysdiskurssi	27
4.7. Tehokeinodiskurssi	29
5. PÄÄTÄNTÖ	31
LÄHTEET JA LYHENTEET	34
LIITTEET	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkielman aihe ja tutkimuskysymykset

Kandidaatintutkielmassani tutkin, mitä diskursseja eli puhumisen tapoja aktivoituu yleiskielen suositusten vastaisen pronominin käytön yhteydessä. Selvitän sähköisen kyselylomakkeen avulla kielenkäyttäjien käsityksiä *hän*-pronominin käytöstä viittaamassa laitteisiin ja eläimiin ja *se*-pronominin käytöstä viittaamassa ihmisiin. Analysoin aineistoni sisällönanalyysia ja diskurssianalyysia hyödyntäen. Tutkimukseni tarkastelun kohteena ovat tavat, joilla yleiskielen suositusten vastaisesta pronominin käytöstä puhutaan.

Oikeinkirjoitetut seikat ovat kulttuurisia valintoja (Hiidenmaa 2000: 170). On tehty ratkaisuja normitetussa kielessä, jotka sotivat puhujien luontaista järjestelmää vastaan. Yksikön ja monikon 3. persoonan pronomini on yksi esimerkki tämmöisestä järjestelmän rikkomisesta. (Paunonen 1993: 83.) Pronominin valinta ei ole täysin neutraalia, mutta se voi olla osin tiedostamatonta. Pronominin valinta kertoo kielenkäyttäjän suhtautumisesta viittauskohteeseen. (Siitonen 2008: 87.) Tässä tutkimuksessa selvitän, miten kielenkäyttäjät puhuvat siitä, että *hän*- ja *se*-pronomineja käytetään yleiskielen suositusten vastaisesti. Seppänen (1998: 34) mainitsee, että on yllättävää, että 1800-luvun kieliopintekijät eivät ole ottaneet huomioon sitä, että ihmiseen viitataan useimmissa suomen murteissa kolmannessa persoonassa pronominilla *se* eikä *hän*. Puhekielessä erittäinkin kansankielessä sekä puhekieltä kuvaavassa yleiskielessä, käytetään runsaasti *se*-pronominia *hän*-pronominin asemesta (Setälä 1966: 86). Eläinten viittaamista *hän*-pronominilla herättää keskustelua ja väittelyä kielenkäyttäjien keskuudessa lehtien palstoilla ja verkkokeskusteluissa (Priiki 2021: 320). Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Mitä diskursseja aineistossa nousee yleiskielen suositusten vastaisen pronominin käytön yhteydessä?
2. Mitkä kielelliset valinnat diskursseja aktivoivat?

Laitteet, kuten robotti-imurit ovat koko ajan itsenäisempiä toimijoita ja niille annetaan ihmisten nimiä. Laitteiden yleistyminen kodeissa ja työpaikoilla on voinut johtaa siihen, että niiden nimeämiseen kiinnitetään enemmän huomiota. Pronominin valinnassa voi

tästä syystä esiintyä vaihtelua, ja laitteeseen voidaan viitata *se*-pronominin tilalta *hän*-pronominilla joissain tilanteissa.

Tutkimuksessani etenen siten, että alaluvussa 1.2. esittelen aikaisempaa tutkimusta *hän*- ja *se*-pronominista ja alaluvussa 1.3. kerron *hän*- ja *se*-pronominien käytöstä. Toisessa luvussa esittelen kyselytutkimusta aineistonkeruumenetelmänä ja kuvaan aineistoani ja sen käsittelyä. Kolmannessa luvussa esittelen teoreettisen ja metodisen taustan, johon tutkimukseni nojautuu. Neljännessä luvussa käsittelen aineistossa havaitsemani diskurssit syventymällä jokaiseen diskurssiin yksityiskohtaisemmin alaluvuissaan. Päättänessä selostan tulokset ja vastaan tutkimuskysymyksiin.

1.2. Aiempaa tutkimusta

Priiki (2021) on tehnyt tutkimusta verkkokeskustelijoiden käsityksistä *hän*- ja *se*-pronominien normin vastaisesta käytöstä. Tutkimuksen kohteena on *se*-pronomini ihmisiin viittaamassa ja *hän*-pronomini eläimiin viittaamassa. Priiki analysoi aineistonsa hyödyntäen sisällönanalyysia ja diskurssianalyysia. Sovellan Priikin tutkimusta mallina tutkielmani tekemisessä ja aineiston analysoimisessa. Viittaan 3.1. alaluvussa ja 4 luvussa Priikin tutkimukseen.

Siitonen (2008) on selvittänyt kyselytutkimuksella *hän*-pronominilla viittaamista eläimiin ja esineisiin. Vain Siitonen on tehnyt nykykielessä tutkimusta eläimiin ja esineisiin viittaamisesta *hän*-pronominilla kyselylomaketta hyödyntäen (Priiki 2021: 321). Suurin osa Siitosen (2008) informanteista olivat Turun, Helsingin, Joensuun ja Jyväskylän 20–30-vuotiaita naispuolisia yliopisto-opiskelijoita. Useimmat olivat suomen kielen opiskelijoita. Vastaajina toimivat myös abiturientit Nousiaisista.

Siitosen (2008) tutkimuksesta on jo yli kymmenen vuotta, joten uskon lisätutkimukselle olevan aihetta. Vertailen saamiani tuloksia Priikin (2021) ja Siitosen (2008) tutkimustuloksiin. Pyrin löytämään sekä samankaltaisia että eroavia havaintoja. Luvun 4 yhteydessä palaan Priikin ja Siitosen tutkimuksiin tarkemmin. Päättänessä kertaan vielä havaintoni aineistoissa ilmenevistä samankaltaisuuksista ja eroavaisuuksista.

Seppänen (1998) on tehnyt tutkimusta läsnäolon pronomineista eli *tämä*, *tuo*, *se* ja *hän* viittaamassa keskustelun osallistujiaan. Tutkimuksen metodina toimi etnometodologinen keskusteluanalyysi. Tutkielmani suppeuden vuoksi en pysty tässä työssä tarkastelemaan lähemmin *hän*- ja *se*-pronominien esiintymisiä eri tehtävissä. Seppäsen tutkimus selvensi sitä, että yksikön kolmannen persoonan pronomineissa on vaihtelua. *Hän*-pronomini ei ole vakiintunut ainoaksi henkilöön viittaavaksi pronominiksi puhutussa suomessa. (Seppänen 1998: 91.) Aineistossa on esillä se, että *se*-pronominilla viitataan henkilöön, jos läsnäolija on jo aiemmin mainittu keskustelussa (Seppänen 1998: 48).

1.3. *Hän*- ja *se*-pronominien käyttö

Yleiskieleen on muovautunut normi, jonka mukaan *hän*-pronomini toimii 3. persoonan pronomininä. Puhutussa kielessä esiintyy variaatiota pronominin valinnassa. (Lappalainen 2010: 315.) *Hän*-pronominilla viittaamisen tarkoitteena on yleensä henkilö. Isolla alkukirjaimella kirjoitetun *Hän*-pronominin viittauskohteena saattaa olla Jumala tai ihailun kohde. *Hän*-pronominia voidaan käyttää lisäksi yhteyksissä, joissa puhutellaan ruhtinaallisia ja ylhäisiä ja kyseisten tapausten leikkellisissä jäljitelmissä. (Penttilä 1957: 508–509.) 1800-luvulta asti *hän*-pronominilla on voitu viitata myös eläimiin ja esineisiin (Häkkinen 2013: 238). *Hän* esiintyy kaikissa suomen murteissa referoinnin tehtävässä ja vähättelyn tai yhdentekevyyden osoittamisessa. Muissa tehtävissä useimmissa murteissa *hän*-pronominin tilalla käytetään *se*-pronominia. (Vilppula 1989: 389.) Puhekielessä *hän*-pronomini ei ole saanut asemaa, jossa toimisi ainoana ihmiseen viittaavana pronomininä, vaikka sellaista asemaa sille pyrittiin luomaan yleiskielessä. *Hän*-pronomini on hankala sijoittaa vain yhteen käyttötehtävään, koska sitä käytetään eri tehtävissä. (Seppänen 1998: 90.)

Se-pronominin käyttö henkilöön viitatessa voi olla halventava tai kansanomaisen sävyinen. Viittauskohteena on usein jokin muu kuin henkilö. (Penttilä 1957: 509.) *Se*-pronomini voi yleisesti viitata sekä elollisiin että elottomiin olioihin, mutta tietyissä suomen murteissa sitä käytetään myös kolmannen persoonan persoonapronominina (Häkkinen 2013: 1133). *Se*-pronomini on usein anaforinen, koska viittauskohde on tuttu entuudestaan saman keskustelun tai aiemman keskustelun pohjalta (VISK 2022 § 722).

2. AINEISTON KERUU, KÄSITTELY JA KUVAUS

2.1. Kyselytutkimus aineistonkeruumenetelmänä

Kyselytutkimus on tälle tutkimukselle toimiva menetelmä, sillä saan sitä kautta suoraan yhteyden kielenkäyttäjiin ja nopealla aikataululla kerättyä aineiston. Toteutan kyselyn sähköisesti, jonka vuoksi siihen on helppo päästä käsiksi. Kysely tunnetaan survey-tutkimuksen menetelmänä. Survey tarkoittaa sitä, että aineisto kerätään esimerkiksi kyselyn avulla, jossa kaikille informanteille on muodostettu samalla tavalla kysymykset ja vastauksista kerätään otos tai näyte perusjoukosta. (Hirsjärvi 2009: 193). Tarkoitukseni on saada kattava kuvaus tutkimuksen kannalta olennaisiin kysymyksiin, kun kysymykset ovat kaikille vastaajille samat. Voin verrata vastauksia toisiinsa. (Alasuutari 2011: 51.) Kyselyllä toteutettua aineistokeruumenetelmää on kritisoitu siitä, että kysely ohjaa tutkijan ja vastaajien tulkintoja etukäteen suunniteltuun suuntaan ja osallistujat voivat toimia epäluotettavasti (Alanen 2011: 160). Lomaketutkimuksessa aloitetaan jo rajoittaa aineistoon nousevien havaintojen määrää kysymysten asettelujen kautta. Tutkija muodostaa kysymykset siitä näkökulmasta, mitkä kysymykset ovat oleellisia tutkimusasetelman kannalta. (Alasuutari 2011: 51.) Vastaajilta saatuja tietoja voidaan pitää suhteellisen luotettavana, koska heille ei kerrota tarkasti mikä on kysymysten tarkoitus tai mitä haen kysymyksillä. Vastauksien luotettavuutta voi uudelleen arvioida, jos muu lähdekritiikki antaa aiheita siihen. Kysymykset asetetaan niin, että ne koskettavat vastaajaa itseään. (Alasuutari 2011: 110.) Kysely toteutetaan anonyymisti, joten uskon vastaajien vastaavan käsityksensä mukaisesti. On mahdoton arvioida, kuinka huolellisesti informantit ovat vastanneet kysymyksiin tai kuinka vakavasti he ovat suhtautuneet kyselyyn (Hirsjärvi 2009: 195).

Kyselyssä voi olla avoimia kysymyksiä, monivalintakysymyksiä ja asteikkoihin perustuvia kysymystyyppisiä (Hirsjärvi 2008: 198–200). Hyödynnän tutkimuksessani avoimia kysymyksiä ja monivalintakysymyksiä. Avoimet kysymykset antavat vastaajille mahdollisuuden perustella vastauksensa omin sanoin. Monivalintakysymyksissä tutkija laatii valmiit vastausvaihtoehdot. (Hirsjärvi 2009: 199–200.)

2.2. Aineiston kuvaus ja käsittely

Esittelen tässä aluvussa aineistoni. Aineisto koostuu 61 vastauksesta. Keräsin aineistoni kyselylomakkeen avulla, jonka jaoin 13.10.2022 Facebookin Aristoteleen kantapää -ryhmässä. Ennen kyselyn jakamista pyysin ryhmän ylläpitäjältä luvan julkaista kyselyni. Sain kyselyn julkaistua ryhmään lounasaikaan. Aristoteleen kantapää -ryhmässä on 55,4 tuhatta jäsentä ja siellä keskustellaan paljon suomen kielen ilmiöistä. Sain kerättyä aineistoni tunnin sisällä, mikä antaa viitettä siitä, että ryhmän jäsenet ovat aktiivisia.

Loin kyselyn sähköisesti Webropolin kautta. Kyselyn alussa varmistan, että informantit ovat yli 15-vuotiaita tai heillä on huoltajien suostumus kyselyyn vastaamisessa. Tiedustelin vastaajien iän monivalintakysymyksen avulla. Vastanneista suurin osa oli 36–45- ja 56–65-vuotiaita (ks. liite 1). En ole tarkastellut, onko iällä ollut vaikutuksia tai yhteyksiä vastaustyypeihin kandidaatintutkielman suppeuden vuoksi.

Kyselylomake (ks. liite 7) koostuu kahdeksasta monivalintakysymyksestä ja kolmesta avokysymyksestä. Kysely alkaa viidellä suljetulla kysymyksellä, jotka toimivat tässä tutkimuksessa lähinnä lämmittelykysymyksinä. Kysymykset toimivat samalla aiheen esittelyinä. Tiedustelin monivalintakysymyksien avulla vastaajilta heidän pronominin käyttöönsä viidessä eri tilanteessa. Tarkoitus on selvittää, kumman pronominin (*hän* vai *se*) informantit valitsevat viittauskohteisiin luomieni esimerkkien kaltaisissa tilanteissa.

Ensimmäisessä kysymyksessä (ks. liite 2) tiedustelin pronominin valintaa tapauksessa, jossa referoidaan toisen ihmisen puhetta. Eniten vastattiin, että referoidessa toisen puhetta, henkilöön viitataan *hän*-pronominilla eli norminmukaisesti. Lemmikkieläimestä puhuttaessa 72,1 % vastasi, että käyttää lemmikkiin viitatessaan pronominia *se*. Suurin osa vastaajista valitsi siis yleiskielen suositusten mukaisen pronominin lemmikkiin viitatessaan (ks. liite 3).

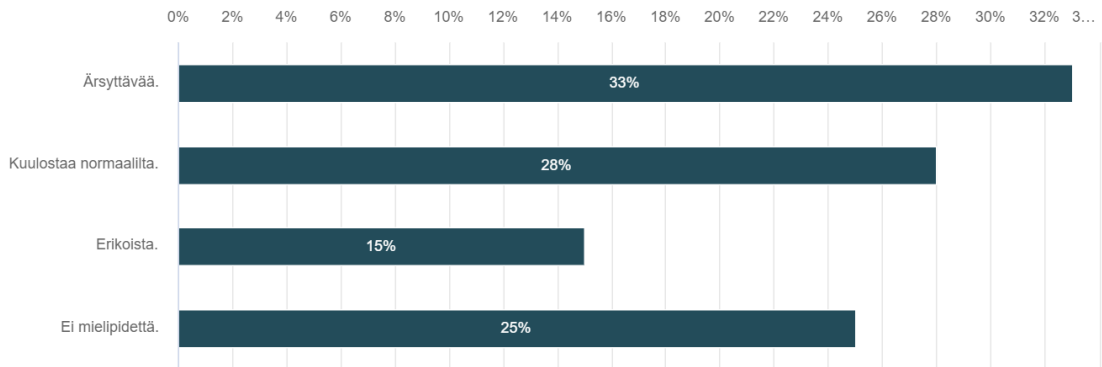
Laitteesta puhuessa 93,3 % informanteista vastasi, että käyttää kyseisessä tilanteessa *se*-pronominia (ks. liite 4). Laitteeseen viitataan *se*-pronominilla norminmukaisesti. Ihmisestä puhuttaessa vähättelevästi 62,3 % vastaajista viittaisi ihmiseen *se*-pronominilla (ks. liite 5). Tässä tilanteessa moni vastaajista koki, että *se*-pronominin käyttö luo vähättelevemmän kuvan viittauskohteesta kuin *hän*-pronominin käyttö. Vanhempien puhues-

sa lapsistaan 52,5 % vastaajista käyttäisi *hän*-pronominia, (ks. liite 6). Loput käyttäisivät *se*-pronominia. En analysoi tässä tutkimuksessa lämmittelykysymysten vastauksia tarkemmin, vaikka se olisi ollut mielenkiintoista.

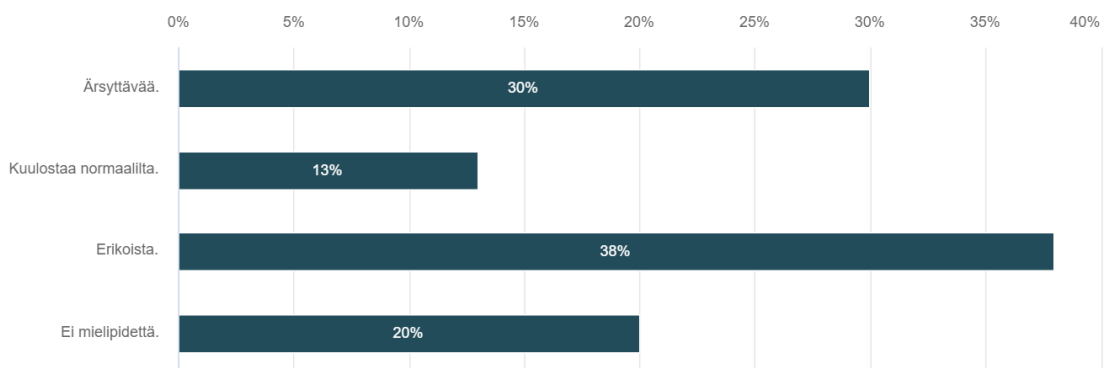
Viiden lämmittelykysymyksen jälkeen kysyin monivalintaa hyödyntäen: ”Mitä mieltä olet siitä, että jotkut käyttävät yleiskielen suositusten vastaisesti *hän*-pronominia lemmikkieläimeen viitattaessa?” Muodostin samalla periaatteella kysymykset kohdistuen laitteeseen ja ihmiseen yleiskielen suositusten vastaisesti viittaamisesta. Annoin 4 vastausvaihtoehtoa: ”ärsyttävää”, ”kuulostaa normaalilta”, ”erikoista” ja ”ei mielipidettä”. Siitonen (2008: 92) oli myös tiedustellut informanteiltaan, ”huvittaako” tai ”ärsyttääkö” tietyn pronominin käyttö. Ajattelin, että ”ärsyttää”-vastausvaihtoehdon avulla voisin saada vastaajat perustelemaan vastauksensa tarkemmin, jos heillä heräisi tunteita ilmiötä kohtaan.

Annoin vastaajille mahdollisuuden valita monivalinnassa myös neutraalin vastausvaihtoehdon, jos heillä ei ole mielipidettä ilmiötä kohtaan. Näin tulokset eivät vääristy sen takia, että pakottaisin vastaajat kallistumaan jompaankumpaan suuntaan. ”Erikoista”-vaihtoehdon valitsin sen vuoksi, koska ajattelin varsinkin laitteen yhteydessä, että *hän*-pronominin käyttö voi kuulostaa joillekin kielenkäyttäjille omituiselta. Siitosen (2008: 93) tutkimuksessa nousi esille, että jotkut eivät ole edes kiinnittäneet huomiota *hän*-pronominin käyttöön laitteesta.

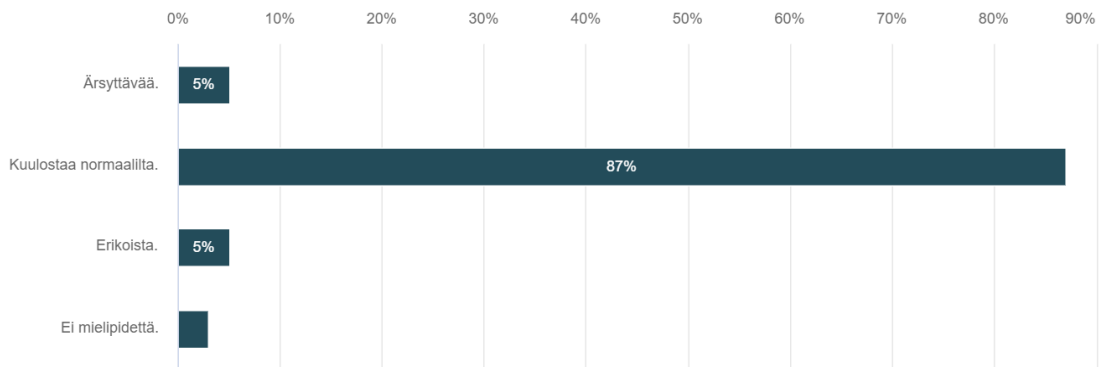
Joillekin voi olla täysin normaalia käyttää ihmisestä *se*-pronominia ja lemmikistä *hän*-pronominia, minkä vuoksi lisäsin vaihtoehdon ”kuulostaa normaalilta”. Sekin olisi mielenkiintoista, jos joidenkin mielestä on yleistä, että laitteeseen viitataan *hän*-pronominilla. Tarkoitukseni oli myös se, että vastausvaihtoehdot laittaisivat informantit pohtimaan eri näkökulmilta, mitä mieltä he ovat ilmiöstä. Monivalintakysymysten avulla saan numeraalisen katsauksen siitä, mitä mieltä informantit ovat yleiskielen suositusten vastaisesta pronominin käytöstä. Taulukoista 1–3 näkyy informanttien vastausten jakaumat.

TAULUKKO 1. *Hän*-pronominilla viittaaminen lemmikkieläimiin.

Taulukko 1 näyttää informanttien vastausten jakauman kysymykseen, mitä mieltä he ovat *hän*-pronominilla viittaamisesta lemmikkieläimeen yleiskielen suositusten vastaisesti. 33 % vastaajista koki, että se on ärsyttävää ja 28 % vastaajista koki, että se kuulostaa normaalilta. 25 % valitsi vastausvaihtoehdon: ei miellipidettä.

TAULUKKO 2. *Hän*-pronominilla viittaaminen laitteeseen.

Taulukko 2 näyttää informanttien vastausten jakauman, kun tiedustelen miellipidettä *hän*-pronominilla laitteeseen viittaamisesta. 38 % vastaajista koki sen olevan erikoista ja 30 % koki, että se on ärsyttävää. 13 % informanteista vastasi sen kuulostavan normaalilta. Tämä jo kertoo siitä, että laitteeseen viittaaminen *hän*-pronominilla on osalle informanteista vieras ilmiö.

TAULUKKO 3. *Se*-pronominilla ihmisiin viittaaminen.

Taulukko 3 näyttää informanttien vastausten jakauman, kun kysyn mielipidettä ihmisiin viittaamisesta *se*-pronominilla. 87 % vastaajista kokee, että *se*-pronominin käyttö ihmisiin viittaamisessa kuulostaa normaalilta. Ihmiseen viittaamista *se*-pronominilla pidetään normaalina. Laitteeseen ja eläimeen viittaaminen *hän*-pronominilla jakaa enemmän mielipiteitä vastaajien välillä. Laitteeseen viittaaminen *hän*-pronominilla ei ole yhtä paljon näkyvillä, eikä moni vastaajista ole edes havainnut kyseistä käyttöä, minkä vuoksi sitä voidaan pitää erikoisena ja ärsyttävänä. Eläimeen viittaamista *hän*-pronominilla pidetään yleisempänä kuin laitteeseen viittaamista. Informanttien mielipiteet jakaantuvat siten, että osa vastaajista pitää eläimeen viittaamista *hän*-pronominilla normaalina ja osa ärsyttävänä.

Monivalinnan jälkeen pyysin vastaajaa perustelemaan vastauksensa yhdellä tai useammalla virkkeellä. Tarkoitukseni oli muodostaa avoimet kysymykset sen mukaan, että kysymysasettelu johdattelisi vastaajia perustelemaan vastauksensa, ja saisin provosoitua vastaajia vastaamaan kuvailevasti ja paljastamaan tunteensa tutkittavaa ilmiötä kohtaan. Käsittelen 4 luvun alaluvuissa avokysymysten vastauksia tarkemmin. Jotkut vastaajat olivat vastanneet avoimeen kysymykseen, että eivät halua vastata kysymykseen, minkä vuoksi olen jättänyt kyseiset vastaukset analyysin ulkopuolelle. Analyysin ulkopuolelle jäivät myös vastaukset, joista en saanut selvää tai ollut varma, mitä vastaaja tarkoitti kommentillaan. Merkitsin kaikki kysymykset pakollisiksi, jotta saisin vastaajilta vastaukset jokaiseen kysymykseen, ja motivoisin sitä kautta myös vastaajia pysähtymään jokaisen kysymyksen äärelle.

3. TEOREETTINEN JA METODINEN TAUSTA

Kansanlingvistiikka toimii tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä. Kansanlingvistiikan tarkastelun kohteena ovat maallikkojen käsitykset kielestä ja kielellisistä asenteista. Maallikolla viitataan tavalliseen kielenkäyttäjään, jolla ei ole kielitieteellistä koulutusta. (Mielikäinen & Palander 2014: 11.) Preston (1998:75) käyttää *metakieli*-käsitettä kuvaamaan sitä, kun puhutaan kielestä ja kielenkäytöstä. Maallikoiden ja kielitieteilijöiden metakieli on erilaista, koska he keskittyvät eri näkökulmiin. Metakieli jaetaan kahteen tasoon. Ensimmäiseen tasoon asettuvat yleiset kommentoinnit, joissa puhutaan kielestä. Metakielen toiseen tasoon liittyy kieliyhteisön uskomuksia ja taustaoletuksia kieleen liittyen. (Niedzielski & Preston 2003: 302–314.) En voi tietää, mikä koulutustausta vastaajilla on tai onko jollakin mahdollisesti kielitieteellinen tausta. Käytän tässä tutkimuksessa informanteista nimitystä kielenkäyttäjät.

Sisällönanalyysi ja kriittinen diskurssianalyysi toimivat myös väljinä teoreettisina ja metodisina viitekehyksinä tutkimuksessani. Kerron tarkemmin sisällönanalyysistä alaluvussa 3.1. ja kriittisestä diskurssianalyysistä alaluvussa 3.2. Avaan alaluvussa 3.3. hyödyntämäni Faircloughin kriittisen diskurssianalyysin analyysimallia.

3.1. Sisällönanalyysi

Laadullinen analyysi perustuu induktiiviseen eli yksittäisestä yleiseen tai deduktiiviseen eli yleisestä yksittäiseen päättelyn logiikkaan (Tuomi & Sarajärvi 2018: 107). Sisällönanalyysi perustuu tutkimuksessani induktiiviseen päättelyyn, sillä analyysini on aineistolähtöinen. Tarkoituksena on luoda aineistosta teoreettinen kokonaisuus. En väitä analyysini olevan puhtaasti aineistolähtöistä, koska tutkimusasetelma ja menetelmät ovat tutkijan asettamia ja vaikuttavat tuloksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018: 108–109.) Sisällönanalyysimenetelmää on kritisoitu siitä, että havainnot esitetään analyysin tuloksina. Sisällönanalyysi terminä jää usein pimentoon. Keskeistä sisällönanalyysissa on aineiston sisällön tiivistäminen ja luokittelu. (Salo 2015: 166–169.) Saan sisällönanalyysin avulla tiivistettyä aineistoni sisällön. Yhdistän sisällönanalyysin ja dis-

kurssianalyysin aineistoni analysoimisessa. Priiki (2021) aloitti myös aineistonsa pelkistämisen sisällönanalyysilla.

Sisällönanalyysi on mielestäni luonnollisin metodi aloittaa aineiston analysointi. Pystyn sen avulla jäsentämään aineiston ja löytämään ajatuskokonaisuuksia. Analyysiyksiköt eivät ole etukäteen sovittuja vaan ne valitaan aineistosta tutkimuksen tarkoituksen perusteella (Tuomi & Sarajärvi 2018: 108). Tutkielmassani analyysiyksiköksi valikoituu ajatuskokonaisuus Saviniemen (2015) tavoin. Lausumalla viitataan ajatuskokonaisuuteen. Lausuma voi olla lyhyempi kuin virke tai virkkeen mittainen. (Pietilä 1976: 111.) Jos vastaajan kommentissa on monta lausumaa, jotka pitävät sisällään eri merkityksiä, olen lajitellut ne eri luokkiin. Keräsin kommentit taulukkoon ja luokittelin ne sisällön perusteella. Lausumissa toistui samoja sanoja ja aiheita, joiden mukaan poimin väitteet samaan luokkaan. Osa kommentista ryhmittyi muutaman sisällönanalyttisen teeman alle.

Aloitan analyysin tutustumalla aineistoon lukemalla sen huolellisesti useaan kertaan läpi. Sisällönanalyysin vaiheessa keskityn sisältöön, jonka perusteella hahmottelen samankaltaiset merkitykset omiin teemoihin ja yhdistän luokiksi. Sisällönanalyysi tapahtuu kolmessa vaiheessa, jotka menevät myös limittäin analyysin edetessä (Miles & Huberman 1994: 10). Analyysissa lähdetään liikkeelle redusoinnista eli pelkistämisvaiheesta, jossa aineisto tiivistetään ja pilkotaan osiin. Aineiston redusointiprosessi jatkuu aineiston analyysin loppuun asti. (Miles & Huberman 1994: 10–11.) Jätän epäolennaisen aineksen analyysin ulkopuolelle. Helpotan aineiston läpikäymistä jakamalla sen kolmeen osaan; jokainen avoin kysymys toimii omana aineistonaan. Myöhemmässä vaiheessa yhdistän osat kokonaiseksi aineistoksi ja vertaan saamiani havaintoja niiden välillä. Palaan alkuperäiseen aineistoon, jotta pystyn säilyttämään alkuperäisen informaation sisällön. Pelkistämättömään aineistoon palaaminen mahdollistaa sen, että voin nähdä aineistossa uusia merkityksiä ja yhteyksiä, joita en edellisellä kerralla huomannut.

Klusterointivaiheessa eli ryhmittelyssä alkuperäiset ilmaukset käydään läpi ja etsitään samankaltaisuuksia tai eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä. Sen jälkeen ilmaukset luokitellaan ryhmäksi ominaisuuksien pohjalta ja ryhmälle annetaan ilmauksia kuvaava käsite. Ryhmittelyn ja samankaltaisten asioiden käsitteellistämisen avulla ilmiötä pyritään

ymmärtämään paremmin. (Miles & Huberman 1994: 248–249.) Pelkistämisvaiheessa tiivistän lausumat siten, että saan lausuman sisältämän merkityskokonaisuuden käsitteiksi. Redusointivaiheessa katson pelkistettyä aineistoa kokonaisuutena ja pyrin löytämään samankaltaisia merkityskokonaisuuksia. Yhdistän samankaltaiset käsitteet luokkiin.

Pyrin löytämään ilmauksia, jotka voin luokitella suurempiin kokonaisuuksiin, saman yläkäsitteen alle. Muodostin esimerkiksi *kuulostaa oudolta, ottaa korvaan, ei ärsytä* -pelkistykset *tunneryhmään*. Huomasin, että inhimillisyys ja elollisuus liittyvät lähelle toisiaan ja pitävät sisällään paljon samoja lausumia, jonka vuoksi yhdistin ne elollisuuskäsitteen alle. Olen taulukoinut lausumat seitsemään luokkaan: normi-, tunne-, elollisuus-, erityisyys-, tehokeino-, kielenkäyttötilanne- ja ulkoistusluokkaan. Merkitsen näkyviin, viittaako kommentti eläimeen, ihmiseen vai laitteeseen, mutta tarkastelen aineistoa jo kokonaisuutena.

Sisällönanalyysin kolmannessa vaiheessa eli abstrahoinnissa alkuperäisistä ilmauksista edetään teoreettisiin käsitteisiin ja muodostetaan johtopäätöksiä (Tuomi & Sarajärvi 2018: 125). Tutkimuksessani etenen analyysissäni klusterointivaiheesta diskurssianalyysiin.

3.2. Kriittinen diskurssianalyysi

Kriittinen diskurssianalyysi toimii tutkimuksessani väljänä teoreettisena ja metodisena viitekehyksenä. Diskurssintutkimuksen voi nähdä jatkumona, jonka toisessa päässä kiinnitetään huomiota, miten kielen resursseja käyttämällä tuotetaan merkityksiä. Toisessa päässä tekstistä tarkastellaan sitä, miten eri aiheista puhutaan. (Hiidenmaa 2000: 169.) Tutkimukseni painottuu viimeksi mainittuun päähän, koska tutkin, miten yleiskielen suositusten vastaisesta pronominin käytöstä puhutaan. Teksti sisältää diskurssit, joten diskurssit voidaan nähdä osana tekstin merkityksiä. Sanavalinnat tekstissä aktivoivat diskursseja. (Hiidenmaa 2000: 166–167.)

Diskurssianalyysin tarkoituksena on tutkia, mitä merkityksiä liittyy aiheeseen, ja toisaalta myös miten ne tuotetaan. Mitä-kysymykset keskittyvät siihen, mitä merkityksiä nousee aineistossa. Miten-kysymykset nostavat esille sen, miten merkityksiä tuotetaan. Merkitykset ja merkityksen tuottamisen tavat ovat kytköksissä toisiinsa, ja tämän vuoksi usein molemmat ovat tutkimuksessa esillä. (Jokinen & Juhila 2016: 280.) Tutkin siis sitä, mitä merkityksiä aineistossa nousee esille puhuttaessa yleiskielen suositusten vastaisesta pronominin käytöstä viitattaessa ihmiseen, eläimeen ja laitteeseen. Tarkastelen myös, miten merkitykset tuotetaan. Kriittisen suuntauksen mukaan mitä-kysymykset ovat ensisijaisia, jonka jälkeen vasta tarkastellaan miten-kysymyksiä (Luukka 2000: 152).

Tutkimukseni nojautuu funktionaaliseen lähestymistapaan, jossa kieli nähdään sekä sosiaalisena ilmiönä että vuorovaikutuksen välineenä. (Luukka 2000: 139.) Diskurssi nähdään kriittisessä suuntauksessa ilmiönä, joka on muovaantunut sosiaalisista rakenteista. Analyysissäni tarkoitus on tutkia diskurssin toimintaa osana sosiaalisia käytänteitä. (Luukka 2000: 152.) Kielenkäyttö on historiallista ja sitä voi kuvata ympäristöönsä sijoittuneena toimintana, sillä diskurssi osallistuu muutosprosesseihin ja valtasuhteisiin myös kuvaten niitä (Pietikäinen 2000: 199).

Kriittiseen teoriaan liittyy se, että kiinnitetään huomiota yhteiskunnallisiin epäkohtiin, esimerkiksi pyritään tuomaan näkyviksi neutralisoituja rakenteita ja valtasuhteita (Pietikäinen 2000: 200). Kriittinen diskurssianalyysi keskittyy nimenomaan kielenkäytön rooliin ja vaikutukseen yhteiskunnallisten ongelmien, ideologian ja vallan käytänteiden ja rakenteiden käytänteissä (Pietikäinen 2000: 201).

Tässä tutkimuksessa tarkastelen vastausten perusteella kielenkäyttäjien argumentteja ja keskustelua sekä sitä, mitä sisältöä yleiskielen suositusten vastaisen pronominin käytön keskustelussa esiintyy. Tarkastelen tutkimuksessani Saviniemen (2015) tavoin vastaajien mielipiteitä ilmiötä kohtaan kielellisten valintojen kautta. Samaa ilmiötä on mahdollista selittää monesta näkökulmasta, minkä vuoksi yhtä selitystä totuutena pidetään puutteellisena (Jokinen, Juhila & Suoninen 1999: 18). Tarkastelen informanttien vastauksista muodostunutta aineistoani Saviniemen (2015: 90) tavoin kokonaisuutena. Tutkimuksessani on tarkoitus tutkia, millaisia merkityksiä

kielenkäyttäjät tuottavat yleiskielen suositusten vastaista pronominin käyttöä kohtaan.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan asema on keskeinen ja tutkijan toiminta on tietynlaisilla vapaata (Eskola & Suoranta 2001: 20). Tutkimuksessa tutkija asettuu johonkin positioon. Positioon vaikuttaa muun muassa se, millaisesta tutkimussuuntauksesta on kyse. Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa tutkija voi asettua tulkitsijan, analyytikon, asianajajan tai keskustelijan rooliin. (Juhila 1999: 201–203.)

Analyysissa tukeudun aineistoon, minkä vuoksi tutkijan positioni asettuu tulkitsijan rooliin. Olen tehnyt kyselylomakkeeseen kysymyksen, joihin informantit vastaavat, joten olen yksi aineiston tuottajista ja tämän kautta osa vuorovaikutuksellista suhdetta. Huomioin omat tulkintaresurssini, jotka arkielämän ja kulttuurin kautta ovat muotoutuneet (Juhila 1999: 212–214). Pyrin olemaan objektiivinen ja tarkastelemaan aineistoa sellaisenaan, mutta tiedostan, että voin päätyä erilaisiin tulkintoihin ja johtopäätöksiin, mihin toinen tutkija päätyisi.

3.3. Faircloughin kriittisen diskurssianalyysin (analyysi)malli

Kriittisen diskurssianalyysin tarkastelun kohteena on ideologisten, valtasuhteiden ja diskurssien suhteet (Pietikäinen 2000: 193). Kriittinen diskurssianalyysi on soveltava tutkimusmenetelmä, mutta painopiste on kiinnittynyt diskurssin sosiaalisen ja yhteiskunnallisen käytänteen kriittiseen tarkasteluun (Pietikäinen 2000: 196).

Sovellan tutkimuksessani Faircloughin kriittisen diskurssianalyysin mallia. Fairclough jakaa kriittisen diskurssianalyysin mallin kolmeen osaan: tekstin kuvailuun, tulkintaan tekstin ja vuorovaikutuksen välillä sekä selitykseen vuorovaikutuksen ja sosiaalisen kontekstin välillä (Fairclough 1989: 109). Fairclough (1989: 110) sanoo mallin toimivan vain oppaana. Sitä voi soveltaa tutkimukseensa sopivaksi. Kuvauksen tasolla selitän kuvaamiani kielenpiirteitä, tämä alaluku 3.3. Liikun tulkinnan tasolla, kun esittelen aineistossani nimeämisen ja verbivalintojen kautta aktivoituvat yleiskielen suositusten vastaisen pronominin käytön diskurssit, luku 4. Luvussa 4 on esillä myös selittämisen taso, kun vertaan diskursseja sosiaaliseen kontekstiin.

Fairclough (1989: 110–111) erottaa kolme osa-alueita: sanaston, kieliopin ja tekstin rakenteen. Tutkimukselleni oleellista on keskittyä sanastoon, mutta myös kielioppiin, koska tarkoituksena on löytää aineistosta asenteellisuutta ilmaisevat ilmaukset ja sanavalinnat. En koe, että rakenteeseen keskittyminen on tutkimuksessani yhtä relevanttia, koska siinä tarkastellaan tekstissä esiintyviä laajempia rakenteita. Tarkastelen lähemmin kieliopillisia ja sanastollisia valintoja. Kieliopin ja leksikaalisuuden tarkastelu toimivat hyvinä lähtökohtina aineiston tutkimiseen (Hiidenmaa 2000: 188). Kiinnitän huomiota sanastossa affektiivisiin ilmauksiin ja substantiivi- ja adjektiivivalintoihin. Kieliopissa keskityn modaalisiin verbeihin. Tarkastelun kohteena ovat myös kielteiset ja myönteiset lauseet, pronomiivalinnat ja lausetyypit.

Hyödynnän taulukkotyöskentelyä analyysissani, jotta pystyn hahmottamaan aineiston jäsennehtynä. Otan mallia Saviniemen (2015) taulukkotyöskentelystä. Merkitsen sanaluokkajakauman muistiin värein: substantiivit punaisella, adjektiivit oranssilla, pronominit vihreällä ja verbit sinisellä. Tummennan adverbit ja partikkelit näkyviin. Nimeän diskurssit sisällönanalyysissa tuotettujen yläkäsitteiden mukaan.

4. DISKURSSIT

Tässä luvussa esittelen aineistossa havaitsemani diskurssit. Kerron ensin yleisesti diskurssien esiintyvyydestä kerätyssäni aineistossa, jonka jälkeen siirryn yksityiskohtaisemmin jokaiseen diskurssiin. Esittelen jokaisen diskurssin alaluvuissaan liikkuen eniten aktivoineesta vähiten aktivoituvaan. Priikin (2021) tavoin aloitin diskurssianalyysin sisällönanalyysillä ryhmitelystä aineistosta. Otsikoin diskurssit sisällönanalyysissä luokittelemieni teemojen mukaisesti. Muodostin 7 sisällöllistä teemaa, joiden perusteella otsikoin 7 aineistossa nousevaa diskurssia. Nimesin diskurssit kielenkäyttötilanne-, tunne-, ulkoistus-, elollisuus-, normi-, erityisyys- ja tehokeinodiskursseiksi.

Aineistossa eniten aktivoitui kielenkäyttötilannediskurssi (48 kertaa), sitten tunneditkurssi (41 kertaa), ulkoistuskurssi (32 kertaa), elollisuuskurssi (27 kertaa), normi-diskurssi (26 kertaa) ja erityisyyskurssi (24 kertaa). Vähiten aineistossa aktivoitui tehokeinodiskurssi (19 kertaa). Elollisuus- ja tehokeinodiskurssit eivät nousseet kommentteissa, jotka liittyivät ihmiseen viittaamiseen *se*-pronominilla. Muut diskurssit (normi-, erityisyys-, kielenkäyttötilanne-, ulkoistus- ja tunneditkurssi) aktivoituivat jokaisen viittauskohteen yhteydessä.

Olen diskurssianalyysin yhteydessä palannut aineistooni uudelleen ja löytänyt uusia yhteyksiä, jonka perusteella olen luokitellut ja siirtänyt lausumia luokkien välillä. Jotkut lausumat aktioivat useita diskursseja. Olen koodannut aineiston sillä perusteella, onko viittauskohteessa kyse ihmisestä, eläimestä vai laitteesta. Olen merkinnyt esimerkkien perään kirjaimella, mistä viittauskohteessa lausumassa on kyse: ihminen I, eläin E ja laite L.

4.1. Kielenkäyttötilannediskurssi

Kielenkäyttötilannediskurssi aktivoituu lausumissa, jossa vertaillaan eri tilanteita ja kerrotaan, missä tilanteissa yleiskielen suositusten vastainen pronominin käyttö on sallittua. Ennen koulussa opittua normitettua kieltä lapsi omaksuu usein oman alueensa murteen. Omaksuttu kielimuoto pitää sisällään myös omat norminsa. Osa yleiskielen suosituksista sotii puhujien luonnollisia normeja vastaan. (Lappalainen 2010: 279.) Kielenkäyttöti-

lannediskurssi toimii vastadiskurssina normidiskurssille, koska puheessa yleiskielen suositusten mukainen pronominin käyttö ei aina toteudu, vaan pronominin valinnassa esiintyy vaihtelua *hän* ja *se* välillä (Lappalainen 2010: 315).

Kielenkäyttötilannediskurssi aktivoituu aineistossani eniten. 48 lausumaa aktivoi diskurssia. Ihmiseen viittaamisen yhteydessä diskurssia aktivoi 36 lausumaa. Puhekielessä ja arjessa on normi, että ihmiseen viittaamisen yhteydessä käytetään *se*-pronominia, esimerkit (1–2). Kuitenkin kirjoitetussa kielessä ja virallisemmissa yhteyksissä ihmiseen viitataan *hän*-pronominilla.

- (1) *Puhekielessä normaalia, kirjoitettuna outoa.* I
- (2) *Puhekielessä normi nykyään. Virallisemmissa yhteyksissä pitäisin alentavana, puhekielessä en.* I
- (3) *Puhekielistynyt ilmaisu se kuulostaa omaan korvaan luontevalta.* Hän olisi kirjakielisempi ja virallisempi ilmaisu. I

Esimerkeissä (1–3) on esillä vastakkainasettelu puheen ja virallisen kielen välillä. Ihmisen viittaamisen yhteydessä toistuu adjektiivi *normaali* 7 lausumassa, mikä kertoo siitä, että ihmiseen viittaamista *se*-pronominilla pidetään tavanomaisena (KS 2023 s.v. *normaali*). Esimerkissä (1) adjektiivi *outo* esiintyy yhteydessä, jossa *se*-pronominia käytettäisiin ihmiseen viittaamassa kirjoituksessa. Kirjoitettua kieltä pidetään virallisempänä kuin puhetta, minkä vuoksi yleiskielen suosituksia todennäköisesti halutaan enemmän noudattaa. Esimerkissä (3) *luonteva* antaa viitettä siitä, että *se*-pronominin käyttö ihmisestä on paljon käytössä ja normaali ilmaus. Silti osa kielenkäyttäjistä pitää *se*-pronominin käyttöä virallisemmissa yhteyksissä *alentavana*, esimerkki (2).

Laitteeseen viittaamisesta puhuttaessa yksi lausuma aktivoi kielenkäyttötilannediskurssia. Lausumassa vastaaja vertaa yleiskieltä ja murteellista kielenkäyttötilannetta. Murteellisesti käytettynä *hän*-pronominin käyttö laitteesta ei ärsytä, mutta kirjakielellä se ärsyttää, esimerkki (4). *Kirjakieli* tarkoittaa suositusten mukaista kirjoitettua tai puhuttua kieltä (KS 2023 s.v. *kirjakieli*).

- (4) *Jos tuo lause sanotaan kirjakielellä niin ärsyttää mutta jos murteella - - niin ei ärsytä.* L

Esimerkissä (4) yleiskielen ja murteellisen kielen vertailu aktivoi kielenkäyttötilannediskurssia. Murteellisen kielenkäytön yhteydessä *hän*-pronominin käyttö laitteesta on hyväksyttävää, mutta kirjakielellä puhuttaessa halutaan kuulla norminmukaista pronominin käyttöä laitteeseen viittaamisen yhteydessä. Priikin (2021: 333) aineistossa oli myös havaittavissa se, että asiallisessa kielessä tulee viitata kohteeseen yleiskielen suositusten mukaisesti, mutta arkitilanteissa normin rikkominen on hyväksyttävämpää.

Eläimen viittaamisen yhteydessä 9 lausumaa aktivoi kielenkäyttötilannediskurssia. Eläimen yhteydessä pronominin käyttöä verrataan ihmiseen viittauskohteena. Lausumissa ihmetellään sitä, että jos ihmisiinkin viitataan *se*-pronominilla, tuntuu kummalliselta viitata eläimeen *hän*-pronominilla, esimerkit (5–6). Yhdessä lausumassa puolustetaan eläimeen viittaamista *hän*-pronominilla, mutta muut lausumat ovat yleiskielen suositusten puolella.

(5) - - *Hän vanhahtava ihmisiinkin puhekielessä.* - - E

(6) *Tällä murrealueella ei käytetä hän-sanaa ihmisestäkään saati lemmikistä.* E

Esimerkeissä (5–6) verrataan *hän*-pronominin käyttöä eläimestä ihmiseen viittaamiseen. *Puhekieli* ja *murrealue* ilmaisevat sitä, että *hän*-pronominin käyttöä eläimeen viitatessa liitetään muuhun kielenkäyttöön kuin yleiskieleen, esimerkit (5–6). Ihmiseen viittaamisesta *hän*-pronominilla pidetään myös puhekielessä ja murteessa *vanhahtavampana* ja *harvinaisempaan* kuin *se*-pronominilla viittaamista, minkä vuoksi eläimeen viitatessa ei tulisi sen perusteella käyttää myöskään *hän*-pronominia. Esimerkissä (6) *saati*-ilmaisu tarkoittaa 'vielä vähemmän' (KS 2023 s.v. *saati*). Lausumassa on esillä se, että jos ihmisestä ei käytetä *hän*-pronominia niin ei myöskään lemmikistä. Priikin (2021: 332) tutkimuksessa nousi myös esille se, että kielenkäyttäjät paikantavat yleiskielen suositusten vastaisen käytön jollekin tietylle murrealueelle, kuten esimerkissä (6).

4.2. Tunnediskurssi

Tunnediskurssi aktivoituu toiseksi eniten aineistossani. Se aktivoituu 41 lausumassa. Tunnediskurssia aktivoivat sanavalinnat, jotka pitävät sisällään affektiivisia ilmauksia ja sanavalintoja. Kieli herättää tunteita ja siltä edellytetään säännönmukaisuutta ja jopa

puhtautta (Heikkinen & Mantila 2011: 25). Tämä tulee esille tunnediskurssin lisäksi normidiskurssissa, jossa on esillä lausumia, joissa vaaditaan yleiskielen suositusten mukaista pronominin käyttöä. Aineistossa nousee tunteita ja tunnetiloja esille affektiivisten verbien *ärsyttää* ja *särähtää* ja adjektiivien *moukkamaista*, *väärä*, *alentavaa*, *huolimaton*, *töykeää* ja *kankeaa* kautta.

Eläinten ja laitteiden yleiskielen suositusten vastaista pronominin käyttöä kohtaan lausumissa on esillä enemmänkin ihmettelyä. Kokonaisuudessaan aineistossa esiintyy 5 kertaa adjektiivi *outo*. Aineistossa yksittäisinä ilmentyminä esiintyvät adjektiivit *omituinen*, *kummallinen* ja *ihmeellinen*. Adjektiivi *erikoinen* esiintyy aineistossa kerran laitteeseen viittaamisen yhteydessä ja kahdesti eläimen yhteydessä. Adjektiivit viestivät siitä, että *hän*-pronominin käyttöä eläimeen ja laitteeseen viittaamista pidetään normista poikkeavana.

Ihmisen viittaamisen yhteydessä tunnediskurssi aktivoituu 11 lausumassa. Lausumissa esiintyy adjektiivi *outo* kolme kertaa, ja yksittäisinä esiintyminä lausumissa on adjektiivit *väärä*, *alentava*, *vähemmän virallinen*, *huolimaton*, *töykeää*, *ikävästi*, *moukkamainen*, *kankea* ja *negatiivinen*. Verbit *tuntua*, *särähtää*, *kuulostaa* ja *ärsyyntyä* esiintyvät ihmisen viittaamisen yhteydessä. Ihmisen viittaamista *se*-pronominilla pidetään normaalinä kielenkäyttönä puhetilanteissa ja epävirallisissa tilanteissa, mutta kirjoitettuna *se*-pronominin käyttö ihmiseen viittaamassa koetaan virheelliseksi, esimerkki (7).

(7) *Puhekielessä normaalia, mutta kirjoitettuna outoa.* I

(8) *Toisinpäin tuntuu oudolta ja jopa väärältä.* I

Esimerkissä (7) ilmauksella *kirjoitettuna outoa* tarkoitetaan sitä, että kirjoitetulta tekstiltä vaaditaan asiallista sävyä ja yleiskielen suositusten mukaista kieltä. *Puhekielessä normaalia* viittaa siihen, että puheen yhteydessä kielenkäyttöön suhtaudutaan rennommin, ja yleiskielen suositusten vastaista käyttöä pidetään hyväksyttävämpänä. Esimerkki (7) aktivoi myös kielenkäyttötildediskurssia, koska tilanne vaikuttaa siihen, mikä tunne kielenkäyttöön liittyy.

Esimerkissä (8) ilmaistaan ihmiseen viittaamista *se*-pronominilla normina, *toisinpäin* eli ihmisestä viittaaminen *hän*-pronominilla tuntuu vieraammalta ja väärältä. Tässä on

esillä normin vastadiskurssi, koska yleiskielen suositusten vastaista pronominin käyttöä pidetään normaalimpana kuin suositusten mukaista. *Väärä*-adjektiivi ilmaisee jonkin asian olevan virheellinen, normin vastainen (KS 2023 s.v. *väärä*). Lausumassa adjektiivivalinta tuo vahvasti esille tunteen, että *se*-pronominin käyttöä pidetään norminmukaisempana kuin *hän*-pronominilla ihmiseen viittaamista. *Tuntuu*-verbivalinta aktivoi myös tunnediskurssia.

Eläimen yhteydessä tunnediskurssi aktivoituu 18 lausumassa. Diskurssia aktivoivat lausumat, joissa käytetään affektiivisia sanavalintoja, jotka aktivoivat jotain tunnetta. Tunnekausatiivit ovat verbejä, jotka kuvastavat tunteita tai tuntemuksia (VISK 2022 § 316). Tunnekausatiivit *huvittaa* ja *ärsyttää* esiintyvät aineistoni lausumissa. Tunneverbi *ärsyttää* esiintyy eläimen yhteydessä kaksi kertaa, ja adjektiivi *ärsyttävä* esiintyy myös kaksi kertaa. Lausumissa esiintyvät adjektiivit *outo*, *hassu*, *ihmeellinen*, *erikoinen*, *huono*, *vähättelevä*, *ymmärrettävä* ja *teennäistä*. Verbi *kuulostaa* esiintyy neljä kertaa eläimen viittaamisen yhteydessä. *Kuulostaa*-verbin jälkeen esiintyy jokin edellä mainittu adjektiivi, joka aktivoi tunnediskurssia. Substantiivi *väärinkäyttö* aktivoi yhdessä lausumassa myös tunnediskurssia.

(9) -- *Ei ärsytä, vähän huvittaa* E

(10) -- *Puheessa ainoastaan ärsyttävää*, -- E

Puolet lausumista vastustivat eläimeen viittaamista yleiskielen suositusten vastaisesti. Lausumissa oli näkyvillä se, että *hän*-pronominin käyttö koettiin *erikoisena* tai *ärsyttävänä* esimerkki (10). Osassa lausumissa oli näkyvillä, että ilmiö *ei ärsytä* tai luo suurempaa vastustuksen tunnetta vastaajilla. Kahdessa lausumassa sanottiin, että *ei ärsytä* esimerkki (9). Yksittäisiä ilmauksia olivat muun muassa *ei kiinnostaa*, *ei haittaa*, *ymmärrettävää* ja *aivan sama*. Lausumissa saatettiin kritisoida *hän*-pronominin käyttöä, mutta ymmärrettiin, miksi sitä jotkut käyttävät. Esimerkissä (10) *ainoastaan* ilmaisee, että yleiskielen suositusten vastainen käyttö on pelkästään ärsyttävää eikä laukaise muita tunteita ilmiötä kohtaan (KS 2023 s.v. *ainoastaan*). Adverbit ilmaisevat esitetyn tilanteen suhteita, kuten tapaa tai olotilaa (VISK 2023 § 646). Esimerkissä (9) *vähän*-adverbi ilmaisee, että *hän*-pronominilla eläimeen viitatessa huvittaa jossain määrin tai niukasti (KS 2023 s.v. *vähän*).

Laitteen viittaamisen yhteydessä tunnediskurssi aktivoituu 12 lausumassa. Lausumissa esiintyy tunneverbi *ärsyttää* 5 kertaa. *Ärsyttää*-verbin esiintyvyys avoimissa vastauksissa voi johtua osittain siitäkin, että olin valinnut monivalinnassa yhdeksi vaihtoehdoksi *ärsyttävää*-vastausvaihtoehdon. Laitteen yhteydessä esiintyvät adjektiivit *typerä*, *naurettava*, *leikkimielinen*, *omituinen*, *kummallinen*, *väärä*, *erikoinen* ja *huvittava*. Osa lausumista ilmaisee, että se *ei ota korvaan*, *ei kiinnosta*, *ei haittaa*, *aivan sama* ja *ei ärsytä*. Nämäkin ilmaisut aktivoivat tunnediskursseja sanavalintojen perusteella.

(11) *Kuulostaa typerältä*. L

(12) *Ei käy korvaan* L

Esimerkissä (11) *typerä*-adjektiivi aktivoi kielteistä tunnetta. *Typerä*-ilmaus viittaa johonkin asiaan, joka on älytön tai hölmö (KS 2023 s.v. *typerä*). Esimerkissä (12) yleiskielen vastaista pronominin käyttöä ei koeta, että se haittaisi. *Käydä korvaan* -ilmaisu pitää sisällään affektiivisesti latautuneen sävyn, minkä vuoksi se aktivoi tunnediskursseja. Priikin (2021: 327–328) aineistossa on esillä samoja affektiivisiä ilmauksia kuin aineistossani, kuten *ärsyttää* ja *särähtää korvaan*. Kieliasioista keskusteleminen siis herättää tunteita kielenkäyttäjissä.

4.3. Ulkoistusdiskurssi

Ulkoistusdiskurssi aktivoituu 32 lausumassa. Ulkoistusdiskurssia aktivoivat sanavalinnat, joilla kielenkäyttöä ulkoistetaan muiden käyttämäksi. Aineistossa yleiskielen suositusten vastaista pronominin käyttöä ulkoistettiin siten, että kielenkäyttö kohdistettiin kuuluvan johonkin ryhmään: *eläinlääkäriin*, *lemmikinomistajiin*, *koiranomistajiin*, *nuoriin* ja *lapsiin*. Ulkoistusta tapahtuu myös muiden sanavalintojen kautta, kuten pronomiinin *joku*, *muu*, *moni*, *toiset* ja *joidenkin mielestä*. Ulkoistusta tapahtuu myös, kun vastaaja kielsi kuulleensa tai tunnistavansa yleiskielen suositusten vastaisen pronominin käytön. Tämän tyyppisten ilmausten kautta yleiskielen suositusten vastainen käyttö sijoitetaan oman kieliympäristön ulkopuolelle tapahtuvaksi.

Ulkoistusdiskurssi aktivoituu ihmiseen viittaamisen yhteydessä 8 lausumassa. Ihmisiin viitatessa *se*-pronomiinilla ryhmiteltiin käytettäväksi *nuorten* ja *lasten* keskuudessa.

Kuudessa lausumassa mainittiin *lapset*, *nuoriso* tai *nuoret*. Kyselylomakkeessa muotoiltu esimerkki, ”Meillä on uusi opettaja. Pitääköhän *se* meidän luokasta?”, saattoi johdella vastaajia yhdistämään *se*-pronominin käytön nuorten ja lasten kielenkäytön yhteyteen.

(13) *Näinhän monet puhuu mutta ihminen on hän ja eläimet ja koneet se* I

(14) *Joskus käytettiin enemmänkin “se” ihmisestä, ja nuorena itsekin käytin, mutta nykyään se kuulostaa vähän oudolta.* - - I

Esimerkissä (13) *se*-pronominin käytön ulkoistus tapahtuu sanavalinnan *monet* kautta. *Moni* viittaa jonkun ryhmän edustajiin, joita on suhteellisen suuri määrä (KS 2023 s.v. *moni*). *Moni*-pronominin kautta viitataan kielenkäyttäjiin, jotka käyttävät *se*-pronominia viitatessaan ihmisiin yleiskielen suositusten vastaisesti, mutta jättäytyään itse ryhmän ulkopuolelle. Esimerkissä (14) ulkoistusdiskurssi aktivoituu sanavalinnassa *nuorena*. Yleiskielen suositusten vastainen käyttö yhdistetään nuoruuden aikaiseen käyttöön, ja nykypäiväinen *se*-pronominin käyttö kiistetään. *Se*-pronominin käyttöä ihmisiin viitattaessa pidetään hyväksyttävämpänä, kun käyttäjä on nuori ihminen. Aikuisilta vaaditaan norminmukaisempaa kielenkäyttöä.

Laitteeseen viittaamisen yhteydessä 10 lausumaa aktivoi ulkoistusdiskurssia. Ulkoistusdiskurssia aktivoivat lausumat, joissa yleiskielen suositusten vastainen käyttö kyseenalaistetaan tai siihen ei ole kiinnitetty huomiota eikä sellaista käyttöä ole kuultu, esimerkki (15). Tämän kaltaisia ulkoistuksia esiintyy laitteen viittaamisen yhteydessä 7 lausumassa. Laitteen yhteydessä yleiskielen vastaisesta pronominin käytöstä puhuttaessa ulkoistusdiskurssia aktivoivat myös sanavalinnat *henkilö*, *joku*, *käyttäjän* ja *sanoja*, esimerkki (16).

(15) *En kiinnitä edes huomiota tälläisen.* L

(16) *Oletan, että henkilö sanoo hän ns. leikillään,* - - L

Esimerkissä (15) *edes*-adverbilla kiellon yhteydessä ilmaistaan jonkin asian puuttumista tai olemassa olemattomuutta (KS 2023 s.v. *edes*). Lausumassa kielletään asian olemassaolo eikä sen ajattelulle anneta sen enempää huomiota. Esimerkissä (16) *hän*-pronominin käytön syytä pohditaan, mutta sen käyttö ulkoistetaan *henkilö*-sanana kautta. Yleiskielen vastaiselle pronominin käytölle annetaan siis syy, miksi sen käyttö voisi olla mahdollinen, mutta ilmaisussa ei tule esille informantin omaa pronominin käyttöään.

Ulkoistuskurssi aktivoituu eläimeen viittaamisen yhteydessä 14 lausumassa. Eläimiin viittaamista *hän*-pronominilla kohdennetaan tapahtuvan *eläinlääkäarin, lemmikinomistajien* ja *koiranomistajien* keskuudessa. *Hän*-pronominilla voidaan osoittaa kohteliaisuutta, kun viitataan läsnä olevaan kolmanteen henkilöön tai muuhun kohteeseen (Vilppula 1989: 392). Ulkoistusta tapahtui myös lausumassa, jossa mainitaan yleiskielen suosituksen vastaisen käytön tapahtuvan *kunnioituksesta lemmikinomistajia kohtaan*. Priikin (2021: 328) aineistossa esiintyy myös se, että kunnioitus lemmikin omistajaa kohtaan voi olla perusteluna *hän*-pronominin käytölle eläimeen viitatessa. Siitosenkin (2008: 98) tutkimuksessa nousi esiin se, että kohteliaisuudesta puhekumppania kohtaan *hän*-pronominia saatetaan käyttää viitatessaan eläimeen.

(17) *Ei kiinnostasta, miten **joku** puhuu lemmikistään.* E

(18) - - *Esimerkiksi **eläinlääkärissä sanotaan** aika usein nykyään hän.* - - E

Esimerkissä (18) *hän*-pronominin käyttö eläimestä ulkoistetaan eläinlääkärissä tapahtuvaksi. Yksipersonaisen passiivin käytön vuoksi subjekti jää taka-alalle (VISK 2023 § 1313). *Sanotaan*-ilmaisussa passiivin kautta kerrotaan yleisesti yleiskielen suositusten vastaisesta käytöstä, mutta siinä ei välttämättä lasketa itseä mukaan. Eläimen viittaamisen yhteydessä myös sanavalinnat *joku, muut, toiset, puhuja* ja *toiset ihmiset* aktivoivat ulkoistuskurssia, esimerkki (17).

Priikin (2021: 335) aineistossa oli esillä negatiivinen, vähättelevä ja säälivä asenne niitä kohtaan, jotka käyttävät *hän*-pronominia eläimistä. Asenteellisuus näkyi Priikin (2021) aineistossa muun muassa nostetussa esimerkissä: ”Kissoja ja koiria ”häneiksi” kutsuvat ihmiset ovat niitä kajahtaneita yksinäisiä tätejä tai vanhoja pariskuntia, joilla elukka on noussut lapsen sijaiseksi. (Vauva A:9)”. En havainnut aineistostani tämänkaltaista negatiivista tai suoraa puhuttelua niitä kohtaan, jotka käyttävät pronomineja yleiskielen suositusten vastaisesti. Tämä voi johtua siitä, että keräsin aineistoni kyselylomakkeen avulla ja Priiki (2021) käytti aineistonaan verkkokeskusteluja.

4.4. Elollisuusdiskurssi

Elollisuusdiskurssi aktivoituu 27 lausumassa. Ihmisen viittaamisen yhteydessä ei aktivoitu elollisuusdiskurssia. Laitteen ja eläimen yhteydessä elollisuusdiskurssi aktivoituu sanavalinnoilla *inhimillisuus* ja *elollisuus*. Olen myös tulkinnut laitteen ja eläimen vertaamisen ihmiseen aktivoivan elollisuusdiskurssia, koska ihmiseen vertaaminen kyseisissä lausumissa toimii elollisuuden ja ihmellisyyden näkökulmasta. Yhdistin myös laitteen painottamisen esineenä tai objektina aktivoivan elollisuusdiskurssia.

Laitteen yhteydessä elollisuusdiskurssi aktivoituu 18 kertaa. Neljä lausumaa puolustaa yleiskielen suositusten vastaista pronominin käyttöä. Kahdessa lausumassa pohditaan sitä, että laitteen *omaa tahtoa* on mahdollista korostaa *hän*-pronomiinilla. Laitteeseen viittaamista *hän*-pronomiinilla perusteltiin myös siten, että sillä saatetaan ilmaista laitteella olevan *inhimillisiä piirteitä* tai sitä kautta havainnollistetaan läheistä *suhdetta* koneeseen. 14 lausumaa vastustaa *hän*-pronominin käyttöä laitteen yhteydessä. Lausumissa painotettiin sitä, että laite *ei ole inhimillinen*, esimerkki (19), vaan laite on *kone* tai *esine* esimerkit (20) ja (21).

(19) *Tietokone ei ole inhimillinen kapistus.* L

(20) *Tietokone on esine.* L

(21) *se on kone ei henkilö* L

Kieltoamuotoa käytetään 9 lausumassa, esimerkit (19) ja (21), mikä antaa viitettä siitä, että laitteen elollisuus ja samalla laitteeseen viittaaminen *hän*-pronomiinilla kielletään ja sen käyttöä vastustetaan ilman kyseenalaistamista. Esimerkissä (21) substantiivilla *henkilö* laite esitetään vastakohtana sellaiselle viittauskohteelle, joka on 'yksilö' tai 'persoonaa' (KS 2023 s.v. henkilö). Esimerkeissä (19–21) substantiivit *kapistus*, *esine* ja *kone* korostavat sitä, että laite ei ole elollinen. *Hän*-pronominin käytön yhdistetään kuuluvan elolliselle ja inhimilliselle viittauskohteelle. Laite mielletään elottomaksi esineeksi, minkä vuoksi koetaan, että siihen tulee viitata *se*-pronomiinilla.

Eläimen yhteydessä elollisuusdiskurssi aktivoituu 9 lausumassa. 4 väitettä vastustaa *hän*-pronominin käyttöä sen perusteella, että eläin *ei ole henkilö* eikä eläintä pidä *inhimillistä* esimerkki (22). 5 lausumaa puolustaa yleiskielen suositusten vastaista

käyttöä muun muassa sillä, että puhuja haluaa korostaa eläimen elollisuutta ja inhimillisyyttä, esimerkki (23).

(22) *Eläimiä ei pidä liikaa inhimillistä.*

(23) - - *puhuja haluaa inhimillistä lemmikkiä - -*

Esimerkissä (22) vastustetaan *hän*-pronominin käyttöä, koska *eläimiä ei pidä liikaa inhimillistä*. *Pitää*-verbi ilmaisee välttämätöntä. Kiellon lisääminen *pitää*-verbiin johdattaa asiantilan esittämiseen melko mahdottomana tai epätoivottuna. (VISK 2023 § 1613). Kvanttoriadverbit ilmaisevat sitä, missä määrin ominaisuutta on suhteessa tarvittavaan määrään (VISK 2022 § 658). *Liikaa*-adverbi toimii inhimillistämisen astemääritteenä ilmaisemaan, että sitä on enemmän kuin tarvitsisi eli 'liian paljon' (KS 2023 s.v. *liikaa*). Esimerkissä (23) yleiskielen suositusten vastaista pronominin käyttöä puolustetaan inhimillistämisen kautta.

Hän-pronominin käyttö on joidenkin kielenkäyttäjien mielestä oikeutettua käyttöä, kun viittausskohteessa on inhimillisiä piirteitä tai se on elollinen asia. Laite mielletään usein esineeksi, joka ei ole itsenäinen toimija, minkä vuoksi osa kokee, että siihen ei ole mielekästä viitata *hän*-pronominilla. Eläimeen viittaamista *hän*-pronominilla vastustettiin ja puolustettiin *inhimillisyy*s-käsitteen kautta. *Inhimillinen* määritetään ihmiselle ominaiselle, ihmisarvon mukaiselle, ihmiskuntaan kuuluvalla ja säädylliselle (KS 2023 s.v. *inhimillinen*). Osa pitää eläimiä itsenäisinä toimijoina, jotka omistavat inhimillisiä piirteitä. Toiset taas eivät pidä siitä, että eläin inhimillistetään, jonka vuoksi *hän*-pronominin käyttöä vastustetaan.

4.5. Normidiskurssi

Yleiskieli määritellään yleisen käsityksen mukaisesti normitetuksi kirjoitetun kielen muodoksi, joka on kaikille yhteinen (Heikkinen & Mantila 2011: 19). Aineistossani normidiskurssia aktivoi lausumat, joissa normia eli yleiskielen suositusten mukaista pronominin käyttöä ei kyseenalaisteta. Lausumissa nousee esille se, että yleiskielen suositusten vastaista pronominin käyttöä vastustetaan tai ainakin normin mukainen pronominin käyttö tiedostetaan. Aineistossa normidiskurssi aktivoituu 26 lausumassa. Ih-

miseen viittaamisen yhteydessä normidiskurssia aktivoituu 4 lausumassa, laitteeseen viittaamisen yhteydessä 9 lausumassa ja eläimen yhteydessä 13 lausumassa.

Yleiskieli ei ole kenenkään äidinkieli, vaan yleiskieli on muun muassa koulussa ja oppimisessa käytetty kielimuoto (Heikkinen & Mantila 2011: 22–23). Koulussa on opetettu, että ihmiseen viitataan *hän*-pronominilla ja eläimeen ja laitteeseen viitataan *se*-pronominilla. Normidiskurssia aktivoivat lausumat, jotka tuovat esille argumentissaan totutun ja opetetun normin, kuten esimerkki (25). Priiki (2021) havaitsi myös aineistossaan esiintyvän normidiskurssin. Priikin (2021: 327) aineistossa on esillä se, että kielenkäyttäjät haluavat, että säännöt ovat yksiselitteisiä ja vaihtelemattomia.

Eläimeen viittaamisen yhteydessä normidiskurssia aktivoivat lausumat, joissa käytetään verbejä *viitata, on opetettu, on totuttu, sanotaan, tarkoittaa ja käytetään* ja substantiiveja *väärinkäyttö ja kielioppisäännöt*. Verbien kautta asian oikea laita todetaan. Adjektiivi *oikeakielinen* viittaa siihen, että kielenkäyttäjät tiedostaa normin mukaisen kielen (KS 2023 s.v. *oikeakielinen*). *Väärinkäyttö* eli tässä tapauksessa *hän*-pronominin väärinkäyttämiseen viittaaminen aktivoi normidiskurssia. Priikin (2021) aineistossa esiintyy myös adverbi *väärin*. Tämä antaa viitettä siitä, että osa kielenkäyttäjistä näkevät norminvas- taisen käytön olevan virheellistä, epäasianmukaista (KS 2023 s.v. *väärin*).

(24) *Hän tarkoittaa vain ihmistä. Muu käyttö on väärinkäyttöä.* E

(25) *Aikoinaan koulussa opittu että eläin on SE.* - - E

Sävyartikkelit tuovat ilmauksiin mukanaan lisämerkityksen (VISK 2022 § 821). *Vain*-partikkeli ilmaisee rajoitusta (KS 2023 s.v. *vain*). Esimerkissä (24) sävyartikkeli *vain* kertoo siitä, että pronomini viittaa yhteen kohteeseen ja muut vaihtoehdot sulkeutuvat pois. Esimerkissä (25) *aikoinaan*-adverbi viittaa menneisyyden aikaan, jolloin yleiskielen suositusten mukainen pronominin käyttö on opittu. Kolmessa lausumassa argumentoihin sen pohjalta normin mukaista käyttöä mukailen, mitä pronominia *on opittu* tai *totuttu* käyttämään kussakin viittauskohteessa.

Normidiskurssia aktivoivat kopulalauseet, joissa todetaan, miten yleiskielen suositusten mukainen pronominien käyttö kuuluisi toimia kyseisessä viittauskohteessa. Kopulalauseessa on *olla*-verbi ja siinä on subjektin ohella jäsenenä predikaatiivi tai adverbiaali

(VISK 2022 § 891). Kopulalauseessa predikatiivi luonnehtii subjektia todeten, millainen se on, esimerkit (26) ja (27). Esimerkkien tapaisia lausumia esiintyy aineistossa 15. Lausumissa todetaan, miten asia on eikä anneta tilaa kyseenalaistaa asiaa. Yhdessä lausumassa norminmukaista kielenkäyttöä korostetaan vielä adverbilla *varsinkin*, joka pitää sisällään muun muassa merkitykset 'nimenomaan, etenkin ja eritoten' (KS 2023 s.v. *varsinkin*).

(26) *Ihminen on hän.* I

(27) *Eläin on se ja ihminen on hän.* I

Esimerkissä (26) ja (27) normin mukainen pronominin käyttö ihmiseen ja eläimeen viitatessa todetaan kopulalauseella. Yleiskielen suositusten mukaiseen käyttöön siis tukeudutaan.

Laitteeseen viittaamisen yhteydessä kieltoverbi esiintyy kolmessa lausumassa. Kieltokin voidaan laskea modaalisuutta ilmaisevaksi, koska se kieltää jonkun asian, mutta samalla tuo toisen mahdollisen vaihtoehdon (VISK 2023 § 1610). Eli normin vastainen pronominin käyttö kielletään, mutta samalla se tulee mahdollisuudeksi. Kieltolauseella pyritään kiistämään jokin asia ja sillä voidaan ilmaista, että jotain ei ole olemassakaan, esimerkki (28) ja (29) (VISK 2023 § 1615).

(28) *Ei koneesta voi käyttää hän-pronominia.* L

(29) *Mekaaninen laite ei voi olla hän,* - - L

Esimerkeissä (28) ja (29) esiintyy *voida*-modaaliverbi. Modaalisuus on alue, jossa ilmenee asiantilan todenmukaisuus ja toteutumismahdollisuus. Kiellon kautta ilmaistaan myös asian mahdottomuutta. (VISK 2022 § 1551.) Norminvastaista *hän*-pronominin käyttöä viittaamassa laitteeseen vastustetaan normidiskurssia aktivoivissa lausumissa.

Normidiskurssia aktivoivat myös sanat *syyllistyä* ja *sortua*. Kielitoimiston sanakirjan määrittää *sortua*-verbille yhtenä määritteenä 'langeta' ja 'hairahtua'. Tulkitsen lausumassa olevan tällaisesta *sortumisesta* kyse. *Syyllistyä* ja *sortua* aktivoivat normidiskurssia, koska yleiskielen suositusten vastainen käyttö aiheuttaa tunteen käyttäjälle, että hän *syyllistyy* tai *sortuu* norminvastaiseen kielenkäyttöön. Käyttäjä siis tunnistaa, mitä pro-

nominia tulisi normin mukaan käyttää eri viittauskohteissa. Priikin (2021: 330) aineistossa on myös esillä se, että normi tiedostetaan, mutta sitä myös rikotaan.

4.6. Erityisyysdiskurssi

Erityisyysdiskurssi aktivoituu 24 lausumassa laitteeseen ja eläimeen viittaamisen yhteydessä. Erityisyysdiskurssia aktivoivat väitteet, joissa pohditaan eläimen tai laitteen erityisyyttä, piirrettä, ominaisuutta tai persoonaa. Yhdessä lausumassa ihmiseen viittaamisen yhteydessä mainittiin, että lähipiirin henkilöstä *se*-sanaa voi käyttää asiallisesti, joka antaa viitettä siitä, että ihminen on puhujalle tuttu tai erityinen. Ihmiseen viittaamisen yhteydessä erityisyysteema ei ollut muuten esillä aineistossa.

Laitteen yhteydessä erityisyysdiskurssi aktivoituu 7 kertaa. Laitteen viittaamisen yhteydessä erityisyysdiskurssia aktivoivat sanavalinnat *persoonaa*, *persoonallisuus* ja *merkitys*. Substantiivi *persoonaa* toistui laitteen yhteydessä 6 kertaa, esimerkit (30) ja (31). Yleiskielen suositusten vastaista pronominin käyttöä vastustettiin neljässä kommentissa. Laitteen persoonaa ja merkitystä käytettiin perusteluna sekä yleiskielen suositusten mukaiselle että suositusten vastaiselle pronominin käytölle.

(30) *Tosin kuin lemmikillä, laitteella ei ole persoonaa eikä persoonallisuutta.* L

(31) *Tavara nyt vaan on persoonaton se L*

(32) - - *Mutta kuvastaa ehkä tietokoneen merkitystä sanojalle.* L

Esimerkissä (30) kielto-*muotoisella* verbillä ilmaistaan, että yleiskielen suositusten mukaisesta käytöstä ei edes kyseenalaisteta, koska persoonattomaan laitteeseen ei suositusten mukaisesti viitata *hän*-pronomininilla. Kiellon käyttö ilmaisee sitä, että asia yksinkertaisesti kielletään, koska on muodostunut jo selkeä käsitys oikeasta tavasta viitata laitteeseen. Esimerkissä (31) tulkitsen, että viittauskohteella tulee olla oma persoonaa, jotta siihen voisi viitata *hän*-pronomininilla. *Persoonaton* on modaalinen karitiiviadjektiivi, joka ilmaisee sitä, että 'laitteella ei ole persoonaa' (VISK 2023 § 1633). Laitteen yhteydessä yleiskielen suositusten vastaista pronominin käyttöä kohtaan mahdottomuutta ilmaistaan sanavalinnoilla *nyt vaan*, esimerkki (31) ja mahdollisuutta modaalisella sanalla *ehkä*, esimerkki (32) (VISK 2023 § 646). Siitosen (2008: 94) tutkimuksessa nousi esille, että esineen ollessa läheinen, esimerkiksi työn kautta, siihen voi viitata normin-

vastaisesti. Esimerkissä (32) *hän*-pronominin käyttöä pohditaan siltä näkökulmalta, että laite on jollain tavalla merkittävä henkilölle.

Lemmikin erityisyyteen vetoavia lausumia oli 16. Jokaisessa kommentissa puolustetaan *hän*-pronominin käyttöä lemmikkieläimeen viitatessa. Lausumat vetoavat lemmikin erityisyyteen. Lemmikkiin viittaamisen yhteydessä yleiskielen suositusten vastaista *hän*-pronominin käyttöä pidetään hyväksyttävämpänä ja perustellumpana kuin laitteen viittaamisen yhteydessä.

Hän-pronominilla viitataan sellaiseen kohteeseen, joka on puhujalle läheinen, kuten tärkeä henkilö tai eläin (Vilppula 1989: 391). Eläimen viittaamisen yhteydessä erityisyydiskurssia aktivoi muun muassa sanavalinnat *persoona*, *tärkeys*, *merkitys perheenjäsen* ja *rakas*. Priikin (2021: 326) aineistossa arvostusdiskurssin yhteydessä esiintyy myös substantiivit *merkitys*, *rakas*, *tärkeä* ja *persoona*. Näillä substantiivivalinnoilla korostetaan niin minun kuin Priikinkin (2021) aineistossa lemmikin tärkeyttä ja persoonallisuutta puolustamassa sitä, että lemmikkiin voi viitata *hän*-pronominilla.

Hän-pronominin käyttöä perustellaan yhdessä kommentissa sillä, että lemmikki voidaan kokea ihmisen veroiseksi seuralaiseksi. Aineistossa oli myös lausuma siitä, että eläin on enemmän kuin lemmikki. Tulkitsen, että eläimen seurallisuuden vertaaminen ihmisen seurallisuuteen ja eläimen pitäminen lemmikkiä suurempana aktivoivat erityisyydiskurssia, koska lausumissa korostetaan eläimen asemaa ja merkitystä.

Erityisyysysteemassa toistui verbi *korostaa* 6 kertaa, esimerkki (35). Aineistossa oli mainintoja siitä, että *hän*-pronominin käytön kautta halutaan korostaa lemmikin tunnearvoa, erityisyyttä tai jotain ominaisuutta.

(33) *Lemmikkieläin on perheenjäsen*. E

(34) - - *Koira on niin iso persoona ja rakas perheenjäsen, niin tuntuisi oudolta käyttää pronominia se*. E

(35) *Huomaan, että käytän hän sanaa, kun haluan korostaa kyseisessä henkilössä tai eläimessä olevaa piirrettä tai tekemistä*. E

Lemmikin yhteydessä *hän*-pronominin käyttöä puolustetaan sillä, että *hän*-pronominin käytöllä halutaan osoittaa lemmikin olevan yksi perheenjäsenistä, jolla on oma persoona.

nansa, esimerkit (33) ja (34). Priikin (2021: 326) tutkimuksessa nousi esille myös se, että lemmikit koetaan persooniksi ja *hän*-pronomini korostaa lemmikin arvostamista ja kokemista yhtenä perheenjäsenenä. Esimerkissä (35) erityisyysdiskurssi aktivoituu sanavalinnoilla *piirre* ja *tekeminen*. Esimerkissä (34) *niin*-adverbi toimii *ison* määrittteenä korostamassa koiran persoonan merkitystä ja *rakas*-adjektiivi ilmaisee koiran kallisarvoisuutta perheenjäsenenä (KS 2023 s.v. *rakas*). Siitosen (2008: 97) aineistossa oli myös esillä se, että eläimen ollessa muun muassa läheinen tai hyvin käyttäytyvä, siihen voi viitata *hän*-pronomiinilla. Mielenkiintoista oli se, että Siitosen (2008: 97) tutkimuksessa nousi esille se, että eläimen ollessa pieni siihen voidaan viitata *hän*-pronomiinilla. Minun aineistossani ei ollut lausumia eläimen kokoon liittyen.

Hän-pronominin käyttöä puolustetaan siis sillä, että viittauskohteen ominaisuuksiin halutaan kiinnittää huomiota ja antaa painoarvoa. *Hän*-pronominin käytön kautta osoitetaan arvostusta ja erityisyyttä viittauskohdetta kohtaan.

4.7. Tehokeinodiskurssi

Tehokeinodiskurssi aktivoituu diskursseista vähiten aineistossa. Tehokeinodiskurssi aktivoituu 19 lausumassa. Ihmisen viittaamisen yhteydessä diskurssi ei esiintynyt. Tehokeinodiskurssi aktivoituu laitteeseen ja eläimeen viittaamisen yhteydessä sanavalinnoilla *huumori*, *huumorimieli*, *leikillisuus*, *vitsi* ja *tehokeino*. Tehokeinodiskurssi aktivoituu, kun yleiskielen suositusten vastaista pronominin käyttöä perustellaan tehokeinona tai se yhdistetään leikilliseen käyttöön. Laitteen yhteydessä käytettiin myös substantiiveja *sarkasmi* ja *ironia*, jotka aktivoivat tehokeinodiskurssia, koska *sarkasmi* tarkoittaa ivallista ilmaisua (KS 2023 s.v. *sarkasmi*). Ironinen ilmaus pitää sisällään (sala)ivan (KS 2023 s.v. *ironia*).

Laitteen viittaamisen yhteydessä tehokeinodiskurssi aktivoituu 14 lausumassa. 13 lausumassa *hän*-pronominin käytön tarkoitusta pohditaan nimenomaan siitä näkökulmasta, että *hän*-pronominin käyttö toimii tehokeinona eli tuo ilmaisuun huumoria. Yhdessä lausumassa tuodaan se esiin, että eläimestä *leikkisästi* *hän*-pronominin käyttö menee, mutta ei laitteesta. Eläimen yhteydessä tehokeinodiskurssi aktivoituu 5 lausumassa. Jo-

kainen lausuma perustelee *hän*-pronominin käytön eläimeen viitatessa tehokeinona humoristisessa tai leikillisessä mielessä, esimerkki (38).

- (36) *Tuo lauseeseen **huumoria** tietyllä tapaa.* L
 (37) *Oman käsitykseni mukaan **lähinnä tehokeino.*** - - L
 (38) *Hän-pronominin käyttö on **leikillistä*** E

Esimerkissä (36) *huumori*-sanavalinta aktivoi tehokeinodiskurssia. *Hän*-pronominilla laitteeseen viittaamista ei oteta tosissaan, vaan oletetaan, että käyttäjä haluaa luoda *hän*-pronominin kautta humoristisuutta ilmaisuun. Esimerkissä (37) ilmaisu *lähinnä tehokeino* aktivoi tehokeinodiskurssia. *Hän*-pronominin käytön laitteeseen viittaamassa ajatellaan toimivan ensisijaisesti tehokeinona ilmaisussa (KS 2023 s.v. *lähinnä*). Esimerkissä (38) yleiskielen vastaista käyttöä luonnehditaan *leikillisenä*. Yleiskielen suositusten vastainen käyttö mielletään tehokeinona, kuten huumorin ja leikillisyyden lisäämisenä ilmaukseen. *Hän*-pronominin käyttö lemmikkiin ja laitteeseen viittaamisena on hyväksyttävämpää, jos sitä käytetään leikillisesti.

5. PÄÄTÄNTÖ

Tutkielmani tarkoituksena oli tutkia, mitä diskursseja aktivoituu, kun kielenkäyttäjät puhuvat yleiskielen suositusten vastaisesta pronominin käytöstä. Selvitin kielenkäyttäjien käsityksiä *hän*-pronominin viittaamisesta laitteisiin ja eläimiin ja *se*-pronominin viittaamisesta ihmisiin sähköisen kyselylomakkeen avulla. Toisena tutkimuskohteena oli se, mitkä kielelliset valinnat diskursseja aktivoivat. Keräsin aineistoni sähköisen kyselylomakkeen avulla. Jaoin kyselyn Facebookin Aristoteleen kantapää -ryhmässä. Analysoin aineistoni sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin keinoin.

Aineistossa aktivoitui 7 diskurssia: kielenkäyttötilanne-, tunne-, ulkoistus-, elollisuus-, normi-, erityisyys- ja tehokeinodiskurssi. Elollisuus- ja tehokeinodiskurssi aktivoituivat vain laitteeseen ja eläimeen *hän*-pronominin viittaamisen yhteydessä. Muut diskurssit aktivoituivat jokaisen viittauskohteen (eläimen, laitteen ja ihmisen) yhteydessä.

Yleisimpänä esiintyi kielenkäyttötilannediskurssi, jota aktivoivat lausumat, joissa yleiskielen suositusten vastaiseen pronominin käyttöön suhtaudutaan riippuen siitä, millaisessa tilanteessa se esiintyy. Koettiin, että epävirallisemmissä tilanteissa norminvastainen pronominin käyttö on hyväksyttävämpää kuin virallisissa tilanteissa. Kirjoitetussa kielessä vaaditaan yleiskielen suositusten mukaista kielenkäyttöä, mutta puheessa suositusten vastainen pronominin käyttö on sallitumpaa.

Toiseksi eniten esiintyi tunnediskurssi, jota aktivoi lausumat, joissa käytettiin tunnepitoisia ilmauksia ja sanavalintoja. Kolmanneksi aktivoitui ulkoistusdiskurssi. Ulkoistusdiskurssi aktivoitui muun muassa pronomien *moni*, *muu* ja *joku* kautta, kun norminvastainen kielenkäyttö ulkoistettiin muiden käyttöön kuuluvaksi. Yleiskielen suositusten vastainen pronominin käyttö yhdistettiin myös tiettyyn ryhmään kuuluvaksi, kuten *nuorille*, *eläinlääkäriin* ja *lemmikinomistajiin* kuuluvaksi.

Elollisuusdiskurssiin yhdistin lausumat, joissa norminvastaista pronominin käyttöä puolustetaan tai vastustetaan viittauskohteen inhimillisyyteen tai elollisuuteen vedoten. Normidiskurssia aktivoivat lausumat, joissa argumentoidaan koulussa opitun tiedon pohjalta. Myös lausumat, joissa nousi esille, että normi tiedostetaan, aktivoivat normidiskurssia.

Erityisyysdiskurssi oli toiseksi vähiten aktivoituva diskurssi aineistossani. Erityisyysdiskurssiin liittyy lausumat, joissa perusteluissa vedottiin kohteen erityisyyteen tai merkityksellisyyteen. Sanavalinnat, kuten *rakas*, *tärkeä* ja *persoona* aktivoivat erityisyysdiskurssia. Vähiten aktivoituva diskurssi oli tehokeinodiskurssi. Tehokeinodiskurssia aktivoivat lausumat, joissa yleiskielen suositusten vastaiseen pronominin käyttöön yhdistettiin leikillinen tai humoristinen käyttö. Norminvastaista käyttöä perusteltiin sillä, että sen tarkoituksena on toimia tehokeinona.

Ihmiseen viittaamista *se*-pronominilla pidettiin puheessa normina, mutta virallisemmassa yhteydessä suositaan yleiskielen suositusten mukaista *hän*-pronominin käyttöä. Aineistossa nousi esille, että *hän*-pronominin kautta voidaan korostaa eläimen persoonaa ja erityisyyttä, koska moni kokee, että lemmikki on yksi perheenjäsenistä. Laitteeseen viittaamista *hän*-pronominilla kyseenalaistettiin ja pidettiin kummallisena. *Hän*-pronominilla laitteen erityisyyttä voidaan kuitenkin halutessaan korostaa.

Kyselylomakkeeseen vastaaminen oli vapaaehtoista ja informantit pysyvät anonyymeina. Havaitsin joitain samoja ilmiöitä aineistostani, joita Priikin (2021) ja Siitosen (2008) tutkimuksissakin esiintyi. Priikin (2021) tutkimuksessa nousi myös esille se, että arkisissa ja epävirallisissa tilanteissa normin rikkominen on hyväksyttävämpää kuin virallisissa tilanteissa. Priikin (2021) aineistossa oli esillä affektiivisia ilmauksia, kuten *särähtää korvaan*. Mielenkiintoista oli se, että Priikin (2021) aineistossa oli esillä ilmauksia, joissa näkyi negatiivinen, vähättelevä tai säälivä asenne niitä kohtaan, jotka käyttävät pronomineja normin vastaisesti. En huomannut aineistossani samankaltaista suoraa negatiivista puhetta muita kielenkäyttäjiä kohtaan. Siitosen (2008) aineistossa oli esillä se, että eläimen ollessa läheinen tai hyvin käyttäytyvä, siihen voi viitata *hän*-pronominilla. Siitosen (2008) tutkimuksessa oli esillä myös se, että laitteeseen viittaamista *hän*-pronominilla saatettiin ihmetellä tai siihen ei ollut kiinnitetty aiemmin huomiota. Aineistossani oli samankaltaisia havaintoja esillä.

Olisin voinut muotoilla kyselylomakkeessa esiintyvät esimerkkitalanteet eri tavalla. Koin, että esimerkit saattoivat johdatella informantteja vastaamaan tietyllä tavalla. Moni yhdisti *se*-pronominin käytön viittaamassa ihmisiin erityisesti nuoriin kielenkäyttäjiin, koska esimerkkitalanteen kielenkäytön pystyi yhdistämään lapsiin ja nuoriin kohdistuvaksi. *Hän*- ja *se*-pronominien käytöstä voisi tehdä jatkotutkimusta isommalla infor-

manttijoukolla. Olisi mielekästä tehdä tutkimusta, jossa informantteina ovat nuoremmat kielenkäyttäjät, kuten lukioikäiset. Olisi myös mielenkiintoista vertailla, onko iällä merkittävää eroa, miten kielenkäyttäjät suhtautuvat yleiskielen suositusten vastaiseen pronominin käyttöön.

LÄHTEET JA LYHENTEET

Tutkimusaineisto

Webropolilla tehty kysely, joka on kerätty Facebookin Aristoteleen kantapää -ryhmässä 13.10.2022. Kyselyyn osallistui 61 informanttia.

Lähteet

- ALANEN, RIIKKA 2011: Kysely tutkijan työkaluna. – Paula Kalaja, Riikka Alanen & Hannele Dufva (toim.), *Kieltä tutkimassa* s. 146–161. Helsinki: Finn Lectura.
- ALASUUTARI, PERTTI 2011: *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- ESKOLA, JARI & SUORANTA JUHA 2001: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1989: *Language and power*. London: Longman.
- HEIKKINEN VESA & MANTILA HARRI 2011: *Kielemme kohtalo*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- HIIDENMAA, PIRJO 2000: Lingvistinen tekstintutkimus. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli diskurssi & yhteisö* s. 161–190. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- HIRSIJÄRVI, SIRKKA 2009: Tutkimustyyppit ja aineistonkeruumenetelmät. – Sirkka Hirsijärvi, Pirkko Remes & Paula Sajavaara, *Tutki ja kirjoita* s. 191–220. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- HÄKKINEN, KAISA 2013: *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: Sanoma Pro.
- JOKINEN, ARJA – JUHILA KIRSI – SUONINEN EERO 2016: *Diskurssianalyysi, teorit, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.
- JOKINEN, ARJA – JUHILA, KIRSI 2016: Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. – Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen, *Diskurssianalyysi. Teorit, peruskäsitteet ja käyttö*. s. 267–310. Tampere: Vastapaino.
- JOKINEN, ARJA – JUHILA, KIRSI – SUONINEN EERO 1999: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- JUHILA, KIRSI 1999: Tutkijan positiot. – Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. s. 201–232. Tampere: vastapaino.

- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2022. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. URN:NBN:fi:kotus-201433. <URL <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>> Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 10.11.2022.
- LAPPALAINEN, HANNA 2010: hän vai se, he vai ne? Pronomini variaatio ja normien ristiveto. – Hanna Lappalainen, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.), *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan*. s. 279–324. Helsinki: SKS.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2000: Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustatietokset. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö*. s. 133–160. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Helsinki: SKS.
- MILES, MATTHEW B. - HUBERMAN A. MICHAEL 1994: *Qualitative data analysis. An expanded sourcebook*. Thousand Oaks: Sage.
- Niedzielski, Nancy A. – Preston, Dennis R. 2003: *Folk linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Paunonen, Heikki 1993: Suomen mieli – oikea kieli. *Virittäjä* 97 (1) s. 81–88. <https://journal.fi/virittaja/article/view/38557>.
- PENTTILÄ, AARNI 1957: *Suomen kielioppi*. Vantaa: Dark Oy.
- PIETIKÄINEN, SARI 2000: Kriittinen diskurssintutkimus. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö*. s. 191–218. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- PIETILÄ, VEIKKO 1976: *Sisällön erittely*. Helsinki: Gaudeamus.
- Preston, Dennis R. 2004: Folk metalanguage. – Adam Jaworski, Nikolas Coupland & Dariusz Galasinski (toim.), *Metalanguage: social and ideological perspectives*. s. 75–101. Berlin: Mouton de Gruyter.
- PRIIKI, KATRI 2021: Verkkokeskustelijoiden käsitykset hän- ja se-pronominien norminvastaisesta käytöstä. – *Virittäjä* 125 (3) s. 320–346. <https://doi.org/10.23982/vir.98383>.
- SALO, ULLA-MAIJA 2015: Simalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. – Sanna Aaltonen & Riitta Högbacka (toim.), *Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*. s. 166–190. Julkaisuja /Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura nro 165. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

- SAVINIEMI, MAIJA 2015: *On noloa, jos ammattilaiset tekevät tökeröitä kielioppivirheitä. Toimitushenkilökunnan kielenhuoltotiedot, -käytännöt ja -diskurssit*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 127. Oulu: Oulun yliopisto.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnäolon pronominit: tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujaan*. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura.
- SETÄLÄ, E. N. 1966: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Otava.
- SIITONEN, KIRSTI 2008: Sävypronomini *hän*. – *Sananjalka* 50 (1) s. 87–109. <https://doi.org/10.30673/sija.86682>.
- SUONINEN, EERO 1999: Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. – Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. s. 17–36. Tampere: Vastapaino.
- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- VILPPULA, MATTI 1989: Havaintoja *hän-* ja *he-*pronominiin käytöstä suomen murteissa. *Virittäjä* 93 (3) s. 389–400. <https://journal.fi/virittaja/article/view/38308>.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2008: *Ison suomen kieliopin verkkoversio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. URN:ISBN:978-952-5446-35-7. <https://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>. (11.1.2023).

LIITE 1. Taulukko informanttien ikäjakaumasta.

	n	Prosentti
alle 15	0	0,0%
16—25	1	1,6%
26—35	4	6,6%
36—45	16	26,2%
46—55	12	19,7%
56—65	16	26,2%
66—75	12	19,7%
76—85	0	0,0%
yli 86	0	0,0%

LIITE 2. Taulukko vastausten jakaumasta, kun referoidaan toisen puhetta.

	n	Prosentti
Se sanoi, että <i>hän</i> voi tehdä sen.	11	18,0%
Se sanoi, että <i>se</i> voi tehdä sen.	23	37,7%
<i>Hän</i> sanoi, että <i>hän</i> voi tehdä sen.	25	41,0%
<i>Hän</i> sanoi, että <i>se</i> voi tehdä sen.	2	3,3%

LIITE 3. Taulukko vastausten jakaumasta, kun puhutaan lemmikkieläimestä.

	n	Prosentti
Meidän Musti oppi uuden tempun. <i>Hän</i> on niin fiksu.	17	27,9%
Meidän Musti oppi uuden tempun. <i>Se</i> on niin fiksu.	44	72,1%

LIITE 4. Taulukko vastausten jakaumasta, kun puhutaan laitteesta.

	n	Prosentti
On niin mukava istua ja katsoa, kun Sami (robotti-imuri) siivoaa. <i>Hän</i> on kyllä ahkera.	4	6,6%
On niin mukava istua ja katsoa, kun Sami (robotti-imuri) siivoaa. <i>Se</i> on kyllä ahkera.	57	93,4%

LIITE 5. Taulukko vastausten jakaumasta, kun puhutaan ihmisestä vähättelevästi.

	n	Prosentti
No <i>hän</i> on nyt semmoinen, muka niin kaikkietävä.	23	37,7%
No <i>se</i> on nyt semmoinen, muka niin kaikkietävä.	38	62,3%

LIITE 6. Taulukko vastausten jakaumasta, kun vanhemmat puhuvat taaperostaan.

	n	Prosentti
Meidän taapero on oppinut syömään puuroa. <i>Hän</i> syö sitä mielellään.	32	52,5%
Meidän taapero on oppinut syömään puuroa. <i>Se</i> syö sitä mielellään.	29	47,5%

LIITE 7. Kyselylomake

Kysely *hän-* ja *se-*pronominien käytöstä

 Pakolliset kysymykset merkitty tähdellä (*)

Olen suomen kielen opiskelija, Venla Kummala. Kysely on tehty kandidaatintutkielmaani varten. Kyselyn vastaukset toimivat aineistonani. Kysely käsittelee *hän-* ja *se-*pronomeja ihmiseen, eläimeen ja laitteeseen viittaamassa. Kyselyn vastaukset käsitellään nimettömänä ja ne tuhoetaan tutkimuksen valmistuttua. Kysymyksiin ei ole oikeita eikä vääriä vastauksia, vaan haen kielenkäyttäjien mielipiteitä ja käsityksiä aiheeseen liittyen. Jos kyselyyn liittyen nousee kysyttävää tai pyyntöjä, minuun voi olla yhteydessä sähköpostitse: venla.kummala@student.oulu.fi. Kiitos kyselyyni vastaamisesta!

1. Tiedustelen kyselyssäni vain vastaajan iän. En kerää muita henkilötietoja. Vastaajat pysyvät anonyymeinä. *

Olen yli 15-vuotias tai olen saanut huoltajaltani suostumuksen kyselyyn vastaamiseen.

2. Taustatiedot: Ikä *

- alle 15
 16—25
 26—35
 36—45
 46—55
 56—65
 66—75
 76—85
 yli 86

3. Kumpaa pronominia (*hän* vai *se*) voisit kuvitella käyttäväsi esimerkin kaltaisessa tilanteessa?

Kun referoidaan (selostetaan) toisen puhujan sanomaa: *

- Se sanoi, että *hän* voi tehdä sen.
 Se sanoi, että *se* voi tehdä sen.
 Hän sanoi, että *hän* voi tehdä sen.
 Hän sanoi, että *se* voi tehdä sen.

4. Kun puhutaan lemmikkieläimestä: *

- Meidän Musti oppi uuden tempun. *Hän* on niin fiksu.
 Meidän Musti oppi uuden tempun. *Se* on niin fiksu.

5. Kun puhutaan laitteesta, kuten robotti-imurista: *

- On niin mukava istua ja katsoa, kun Sami (robotti-imuri) siivoaa. *Hän* on kyllä ahkera.
 On niin mukava istua ja katsoa, kun Sami (robotti-imuri) siivoaa. *Se* on kyllä ahkera.

6. Kun puhutaan ihmisestä vähättelevästi: *

- No *hän* on nyt semmoinen, muka niin kaikkittietävä.
 No *se* on nyt semmoinen, muka niin kaikkittietävä.

7. Kun vanhemmat puhuvat lapsistaan: *

- Meidän taapero on oppinut syömään puuroa. *Hän* syö sitä mielellään.
- Meidän taapero on oppinut syömään puuroa. *Se* syö sitä mielellään.

8. Mitä mieltä olet siitä, että jotkut käyttävät yleiskielen suositusten vastaisesti *hän*-pronominia lemmikkieläimeen viitatessaan?

Esimerkki: "Käymme nykyään koirani kanssa pidemmillä lenkeillä. *Hän* on niin energinen." *

- Ärsyttävää.

- Kuulostaa normaalilta.

- Erikoista.

- Ei mielipidettä.

9. Miksi? Perustele vastauksesi yhdellä tai useammalla virkkeellä. *

10. Mitä mieltä olet siitä, että jotkut käyttävät yleiskielen suositusten vastaisesti *hän*-pronominia laitteeseen viitatessaan?

Esimerkki: "Tietokoneeni sammuu koko ajan. *Hän* ei suostu yhteistyöhön." *

- Ärsyttävää.

- Kuulostaa normaalilta.

- Erikoista.

- Ei mielipidettä.

11. Miksi? Perustele vastauksesi yhdellä tai useammalla virkkeellä. *

12. Mitä mieltä olet siitä, että jotkut käyttävät yleiskielen suositusten vastaisesti *se*-pronominia ihmiseen viitatessaan?

Esimerkki: "Meillä on uusi opettaja. Pitääköhän *se* meidän luokasta?" *

- Ärsyttävää.

- Kuulostaa normaalilta.

- Erikoista.

- Ei mielipidettä.

13. Miksi? Perustele vastauksesi yhdellä tai useammalla virkeellä. *

